

Міністерство освіти і науки України
Відокремлений структурний підрозділ
«Любешівський технічний фаховий коледж
Луцького національного технічного університету»

**АВТОТРАНСПОРТНЕ ПРАВО
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

для здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший
бакалавр
спеціальності 274«Автомобільний транспорт»
галузь знань 27«Транспорт»

Любешів 2023

УДК 629 (07)

Б 24

До друку

Голова методичної ради ВСП «Любешівський ТФК Луцького НТУ»

_____ Герасимик-Чернова Т.П.

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій
коледжу

Бібліотекар _____ М.М. Деміх

Затверджено методичною радою ВСП «Любешівський ТФК Луцького НТУ»

протокол № _____ від «_____» _____ 2023 р.

Рекомендовано до видання на засіданні циклової методичної комісії викладачів
механізаторського профілю

протокол № _____ від «_____» _____ 2023 р.

Голова циклової методичної комісії _____ Оласюк Я.В.

Укладач: _____ І.С. Бартошик, викладач II категорії

Рецензент: _____ А.В. Хомич, к. т. н.

Відповідальний за випуск: _____ І.С. Бартошик, викладач спецдисциплін II
категорії випускної циклової (методичної) комісії педагогічних працівників
механізаторського профілю, агроінженерії, автомобільного транспорту;
Автотранспортне право [Текст]: конспект лекцій /уклад. І.С. Бартошик –
Любешів: ВСП «Любешівський ТФК Луцького НТУ», 2023. – 66 с.

Приведений конспект лекційного матеріалу, вивчення якого
передбачене робочою програмою дисципліни «Автотранспортне право» для
здобувачів освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр
спеціальності 274«Автомобільний транспорт» галузь знань 27«Транспорт»
денної форми навчання.

Зміст

1. Тема 1. Поняття, предмет і система транспортного права в Україні.....	4
1.1. Поняття транспортної діяльності, її класифікація.....	4
1.2. Поняття та структура транспортного права України.....	6
1.3. Джерела транспортного права України.....	8
2. Тема 2. Суб'єкти транспортного права.....	10
2.1 Поняття та склад транспортних правовідносин.....	10
2.2 Поняття та види суб'єктів транспортного права.....	11
2.3 Правове становище транспортних організацій.....	13
2.4 Правове становище споживачів транспортних послуг.....	20
3. Тема 3. Державне управління на транспорті.....	24
3.1 Поняття та структура транспортної системи України.....	24
3.2 Державне управління в галузі транспорту.....	26
3.3 Суб'єкти (органи), які здійснюють управління транспортом, їхня структура й повноваження.....	28
3.4 Міністерство транспорту та зв'язку України.....	29
3.5 Методи управління транспортом.....	33
4. Тема 4. Транспортні правопорушення та юридична відповідальність.....	35
4.1 Поняття та види правопорушень на транспорті.....	35
4.2 Транспортні злочини та кримінальна відповідальність за них.....	36
4.3 Адміністративні та дисциплінарні проступки на транспорті та відповідальність за їх скоєння.....	42
4.4 Особливості цивільно-правової відповідальності на транспорті.....	47
5. Тема 5. Підприємницька діяльність на транспорті.....	49
5.1 Поняття та зміст підприємництва.....	49
5.2 Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності.....	51
5.3 Ліцензування підприємницької діяльності на транспорті.....	56
5.4 Список використаної літератури.....	65

Тема 1
ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА
ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

- 1. *Поняття транспортної діяльності, її класифікація.***
- 2. *Поняття та структура транспортного права України.***
- 3. *Джерела транспортного права України***

1. Поняття транспортної діяльності, її класифікація.

Роль і значення транспорту закріплено статтею 1 Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р.¹, в якій визначається, що транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, яка покликана задовольнити потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях.

Термін «транспорт» багатозначний. Він використовується для позначення декількох понять, які не збігаються, проте належать до однієї сфери діяльності. Так, терміном «транспорт» позначається той чи інший вид засобів перевезення, а також галузь народного господарства, яка призначена для перевезення пасажирів і вантажів.

З визначенням місця та ролі транспорту у сфері суспільного виробництва пов'язується поняття «транспортна діяльність», яке вживається майже в усіх нормативно-правових актах транспортного законодавства. Незважаючи на те, що в Законі України «Про транспорт» не наводиться визначення транспортної діяльності, спробуємо сформулювати його та виявити основні ознаки.

Транспортна діяльність здійснюється у сфері суспільного виробництва і спрямована на надання транспортних послуг. Правова сутність транспортної діяльності виявляється через сукупність притаманних їй ознак, зокрема:

- вона покликана задовольняти потреби населення та суспільного виробництва;
- спрямована на надання транспортних послуг, тобто послуг, які надаються у зв'язку з використанням транспортних засобів;
- виконується на професійних засадах учасниками транспортних відносин;
- є оплатною, оскільки її результати реалізуються за плату;
- для цього виду діяльності характерним є поєднання приватних

інтересів власника або законного володільця транспортного засобу і публічних інтересів — інтересів держави, суспільства тощо.

Отже, **транспортна діяльність** — це суспільно корисна діяльність членів суспільства та їх об'єднань щодо надання транспортних послуг з метою реалізації їх за плату, яка здійснюється на професійних засадах та ґрунтується на поєднанні приватних і публічних інтересів.

Класифікація транспортної діяльності:

1. Враховуючи те, що Єдина транспортна система України налічує п'ять структурних ланок, транспортну діяльність можна визначити як сукупність **діяльності промислового залізничного транспорту, відомчого транспорту, трубопровідного транспорту, транспорту загального користування та використання шляхів сполучення загального користування.**

2. Залежно від виду транспорту загального користування, який використовується для надання транспортних послуг, можна визначити **діяльність залізничного, морського, річкового, автомобільного, авіаційного та міського електротранспорту.**

3. За критерієм строковості транспортна діяльність може бути визначена як **строкова** (наприклад: договір перевезення, фрахтування) і **безстрокова** (наприклад: рятування, лоцманське проведення суден).

4. Із запровадженням в Україні ліцензування певних видів господарської діяльності перевезення може здійснюватися лише за умови одержання ліцензії. Щодо деяких видів транспортної діяльності, зокрема фрахтування морських суден, транспортної експедиції, отримання ліцензії законодавством не передбачено. Отже, транспортна діяльність може бути **ліцензованою і не ліцензованою.**

5. За критерієм суб'єкта здійснення транспортна діяльність може бути класифікована як така, що здійснюється суб'єктами державної і недержавної форм власності

6. Залежно від мети одержання прибутку: **комерційна (підприємництво) і некомерційна** (наприклад: морське судно охороняє державний кордон тощо).

7. Залежно від ринку, в межах якого здійснюється надання транспортних послуг, транспортна діяльність може виступати **як внутрішня або зовнішня.** На відміну від внутрішньої транспортної діяльності, яка здійснюється на території України, зовнішня —

пов'язується з перетинанням транспортним засобом митного кордону України. За цим критерієм перевезення отримали назву **внутрішніх і міжнародних**.

8. Залежно від того, в якому режимі працює транспорт, можна визначити транспортну діяльність, яка здійснюється у **звичайному режимі**, і транспортну діяльність, яка здійснюється у **спеціальному режимі**. Якщо транспортна діяльність здійснюється у спеціальному режимі, то вона спрямована на виконання спеціальних завдань, зокрема це стосується виконання військових перевезень, перевезень у зв'язку з евакуацією населення внаслідок епідемії, стихійного лиха тощо.

2. Поняття та структура транспортного права України

З точки зору принципів побудови української системи права транспортне право не є самотійною галуззю, як, наприклад, цивільне, господарське, кримінальне, адміністративне, трудове. Це комплексна галузь, оскільки в транспортному праві наявні норми, які за своєю природою є адміністративними, цивільними, господарськими тощо, що пояснюється специфікою суспільних відносин, які регулюються транспортним правом.

Транспортне право являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією і діяльністю транспортних підприємств, відносини між транспортними підприємствами і їх споживачами, які користуються транспортними засобами, а також між самими транспортними підприємствами як одного, так і різних видів транспорту.

Предметом транспортного права є майнові та управлінські відносини.

Майнові відносини - це суспільні відносини, що виникають між транспортними підприємствами і споживачами у зв'язку із наданням послуг з використання транспортних засобів для здійснення процесу перевезення.

Вони складають матеріальний зміст договорів перевезення, страхування транспортних ризиків тощо. При регулюванні майнових відносин переважно застосовується метод приватного права (*цивільно-правовий*) - метод автономних рішень, який ґрунтується на рівності сторін.

Управлінські відносини визначають організацію транспорту як єдиної системи, яка охоплює всі види транспорту - державного, колективного й приватного.

При регулюванні управлінських відносин застосовується метод публічного права (*метод владних приписів*), який ґрунтується на принципі нерівності сторін.

Таким чином **предметом правового регулювання транспортного права** України виступають суспільні відносини, що виникають між транспортними підприємствами і клієнтами у зв'язку з користуванням шляхами сполучення і транспортними засобами, а також відносини між транспортними підприємствами при здійсненні процесу перевезень.

Під **системою транспортного права** розуміють певну структуру, елементами якої є транспортні правові норми та інститути, розташовані і згруповані у відповідній послідовності.

У цьому зв'язку норми та інститути транспортного права поділяють на **загальні й особливі**.

У **загальній частині** розглядаються теоретичні основи транспортного права, поняття та структура транспортної системи, організаційно-правові засади управління транспортом, правові засади господарської діяльності підприємств транспорту, юридична відповідальність за правопорушення на транспорті, порядок укладання та виконання транспортних договорів.

Особлива частина транспортного права містить норми, що регулюють діяльність:

- автомобільного транспорту;
- залізничного транспорту;
- морського транспорту;
- повітряного транспорту;
- річкового транспорту;
- трубопровідного транспорту.

Зміст загальної і особливої частин транспортного права є взаємозалежним і складається не тільки з окремих норм, а й, як зазначено вище, з транспортно-правових інститутів і груп норм (наприклад, планування та організація перевезення вантажів), що регулюють тісно пов'язані, однорідні суспільні відносини.

Методом правового регулювання у транспортному праві України виступає поєднання (сукупність) прийомів, способів і операцій юридичного впливу на суспільні відносини. У загальній

теорії права всі галузі права в регулятивних цілях використовують такі єдині засоби, як приписи, заборони, дозволи. Проте кожна галузь права використовує все ж таки сукупність засобів правового впливу, притаманних тільки для цієї галузі.

3. Джерела транспортного права України

Під джерелом транспортного права розуміють юридичну форму, в якій виявляється правотворча діяльність держави, тобто джерелом транспортного права є транспортне законодавство, що містить як нові нормативно-правові акти, прийняті за часи незалежності України, так і прийняті за часів існування СРСР.

Конституція України як Основний Закон держави є джерелом транспортного права, тобто юридичною основою його розвитку.

Безперечно важливими джерелами транспортного права є **Цивільний та Господарський кодекси України**. Норми Цивільного кодексу (далі — ЦК) України регулюють основні положення щодо перевезень: про договір перевезення пасажирів і вантажів, перевезення транспортом загального користування, з навантаження і вивантаження вантажів, відповідальність перевізників, правила пред'явлення претензій і позовів тощо. ГК України містить норми, які регулюють організацію і здійснення перевезень вантажів.

Базовим нормативно-правовим актом транспортного законодавства є **Закон України «Про транспорт»**, який визначає правові, економічні і соціальні основи діяльності транспорту. Крім того, діяльність транспорту регулюють: **Закон України «Про дорожній рух»**, **Закон України «Про залізничний транспорт»**, **Закон України «Про автомобільний транспорт»**, **Закон України «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період»** тощо.

Спеціальне правове регулювання транспортної діяльності більш детально визначається в транспортних кодексах і статутах. Нового законодавчого забезпечення набули сьогодні повітряний, морський та залізничний транспорт — їх діяльність регулюють **Повітряний кодекс України**, **Кодекс торговельного мореплавства України**, **«Статут залізниць України»**. Продовжують діяти **«Статут внутрішнього водного транспорту СРСР»**, **«Статут**

автомобільного транспорту УРСР».

До джерел транспортного права належать **укази Президента України**, які регулюють найбільш важливі і конкретні сфери транспортних відносин, наприклад: «Про Положення про Міністерство транспорту та зв'язку України», «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» тощо.

Джерелами транспортного права є також підзаконні нормативно-правові акти, які можна поділити на дві групи:

1) **постанови Кабінету Міністрів України**, наприклад: «Про Правила дорожнього руху», «Про створення в Україні транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи» тощо;

2) **постанови, укази і правила**, які приймаються міністерствами. Міністерству транспорту та зв'язку України відповідно до чинного законодавства надано право видавати обов'язкові для виконання накази, правила, положення, інструкції з питань, що віднесені до їх компетенції. Наприклад : «**Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні**», «**Правила перевезення вантажів залізничним транспортом України**», «**Правила перевезення пошти автомобільним транспортом**», «**Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України**» тощо.

Постанови Президії та Пленуму Вищого господарського суду України та Верховного Суду України забезпечують єдність судової практики, вони мають право давати керівні роз'яснення судовим органам з питань застосування чинного транспортного законодавства при вирішенні судових спорів.

До джерел транспортного права належать **міжнародні договори**, які укладаються між Україною й іншими країнами з приводу забезпечення міждержавної транспортної діяльності.

Тема 2 **СУБ'ЄКТИ ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА**

- 1. Поняття та склад транспортних правовідносин.*
- 2. Поняття та види суб'єктів транспортного права.*
- 3. Правове становище транспортних організацій.*
- 4. Правове становище споживачів транспортних послуг.*

1. Поняття та склад транспортних правовідносин

Правові відносини — це частина суспільних відносин, врегульованих нормами права, суб'єкти яких є носіями прав і юридичних обов'язків. Вони завжди являють собою відомий суспільний зв'язок між особами — громадянами, організаціями, державними органами, транспортними підприємствами, підприємницькими структурами, державою в цілому, який визначає забезпечену законом міру можливої та необхідної поведінки.

Як уже було зазначено, правовідносини на транспорті мають багатомірний характер, але всіх можна віднести до двох основних видів:

- майнових (цивільно-правових) відносин;
- управлінських (адміністративно-правових) відносин на транспорті.

Проте кожен з цих видів правовідносин має однаковий склад, суть якого становить єдність фактичного матеріального змісту і юридичної форми (юридичного змісту).

Транспортні правовідносини є різними за характером, тому їх можна поділити на різні види. Така класифікація дає можливість краще зрозуміти їх характер, суть і особливості в процесі реалізації транспортного права.

Отже, **транспортні правовідносини класифікуються** за такими критеріями:

Залежно від кількості суб'єктів:

—**прості** (відбуваються лише між двома суб'єктами);

—**складні** (відбуваються між трьома і більше суб'єктами).

Залежно від волевиявлення сторін:

—**договірні**, для виникнення яких необхідне волевиявлення як уповноваженої, так і зобов'язаної сторони (наприклад, договір фрахтування);

—**управлінські**, для виникнення яких досить бажання лише уповноваженої сторони (наприклад, встановлення тарифів і зборів Міністерством транспорту та зв'язку України).

За розділом прав і обов'язків між суб'єктами:

—**односторонні**, в яких кожна сторона має або права, або обов'язки;

—**двосторонні**, в яких кожна із сторін має як права, так і обов'язки.

Транспортні правовідносини є складними утвореннями з певною визначеною структурою (складом). До складу транспортних правовідносин входять:

—**зміст транспортних правовідносин;**

—**суб'єкти транспортних правовідносин;**

—**об'єкти транспортних правовідносин.**

Зміст транспортних правовідносин — це зафіксовані в нормах транспортного права суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників.

Об'єкти транспортних правовідносин — це матеріальні, духовні та інші соціальні блага, які призначені для задоволення інтересів і потреб фізичних та юридичних осіб, щодо яких вони вступають у транспортні правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

2. Поняття та види суб'єктів транспортного права.

Суб'єкти транспортних правовідносин входять до складу цих відносин і є одним з елементів правових відносин. **Суб'єкти транспортних правовідносин** — це учасники цих правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки. Суб'єктами транспортних правових відносин можуть бути:

1. Фізичні особи:

— громадяни України;

— іноземці;

— особи без громадянства.

Крім того, до цієї категорії належать посадові особи, які

виділяються окремо з огляду на їх особливий правовий статус у галузі транспорту. Під **посадовими особами** в транспортному процесі розуміють осіб, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно або тимчасово на підприємствах, установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розподільчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями (наприклад, начальник порту, начальник автотранспортного підприємства, начальник станції, начальник вокзалу тощо). Правовий статус посадових осіб у транспортному процесі закріплюється чинними нормативно-правовими актами України, що і надає змогу виділити їх в окрему категорію фізичних осіб — учасників транспортних правових відносин.

2. Юридичні особи, які поділяються:

—за **формою власності: на державні, комунальні та приватні;**

—за **національною належністю: на національні, іноземні та змішані.**

Так, наприклад, згідно зі ст. 59 Повітряного кодексу України повітряним перевізником можуть бути не тільки українські, а й іноземні повітряні перевізники.

Транспортні організації як юридичні особи відповідно до законодавства наділяються *цивільною правоздатністю*, під якою розуміється їх здатність мати цивільні права і нести обов'язки. Правоздатність транспортної організації є спеціальною. Це означає, що вони можуть набувати права і нести обов'язки, вступати у правовідносини з іншими підприємствами, установами, організаціями і громадянами тільки відповідно до встановлених цілей своєї діяльності. Здійснення будь-яких правочинів, договорів та інших дій, які виходять за межі спеціальної правоздатності, є незаконним.

Транспортні організації здійснюють свою діяльність на підставі Статуту, який затверджується Міністерством транспорту та зв'язку України, Міністерством економіки України, а також у деяких передбачених законодавством випадках Антимонопольним комітетом України.

Статут транспортної організації обов'язково повинен містити такі відомості: найменування транспортної організації, місцезнаходження, мету і цілі діяльності, перелік видів діяльності,

джерела формування майна, права та обов'язки, порядок управління, реорганізації та ліквідації, перелік структурних підрозділів організації тощо. Крім того, до Статуту можуть бути внесені інші положення, які характеризують особливості діяльності відповідної транспортної організації та не суперечать чинному законодавству України.

3. Правове становище транспортних організацій.

У процесі переходу України до ринкових умов розвитку суттєвих змін зазнали вимоги, які ставляться законодавством до транспортних організацій, які виступають перевізниками вантажів, пасажирів, багажу і пошти.

По-перше, державне майно, яке закріплене за транспортними організаціями, *піддалося приватизації*, а самі транспортні організації перетворилися на господарські організації підприємницького типу, у тому числі в акціонерні товариства. По-друге, була введена *система ліцензування діяльності*, пов'язаної із здійсненням перевезення вантажів, пасажирів, багажу.

Значними особливостями відрізняється **правове становище перевізника на залізничному транспорті**. Перевізником за договорами перевезення вантажів і пасажирів тут є **залізниця**, яка визначається як *статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи та організації залізничного транспорту і яке при централізованому управлінні здійснює перевезення пасажирів і вантажів у визначеному районі транспортної мережі*.

Майно, закріплене за залізницями як за державними підприємствами, належить їм на праві господарського відання. Однак права залізниць з розпорядження вказаним майном відповідно до Закону України «Про залізничний транспорт» обмежені щодо інших суб'єктів господарського відання. Окрім того, що продаж, передача в оренду нерухомого майна або розпорядження ним іншим способом вимагають згоди органу, уповноваженого власником (такими є Міністерство транспорту та зв'язку України та Укрзалізниця), спеціальним чином регулюється і порядок розпорядження таким майном, як рухомий склад і контейнери. Зокрема, передача в оренду, обмін та надання безкоштовно в тимчасове користування, а також виведення з експлуатації цього майна здійснюється безпосередньо

залізницями та підприємствами залізничного транспорту за погодженням з Укрзалізницею.

Залізниці, а також об'єкти або інше майно залізничного транспорту, яке безпосередньо забезпечує процес перевезення, не підлягають приватизації або роздержавленню. На сьогодні залізничний транспорт офіційно визнаний державою монопольним утворенням.

Створення, реорганізація та ліквідація залізниць, призначення і звільнення їх керівників здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України за погодженням з Міністерством транспорту та зв'язку України.

Створення, реорганізація та ліквідація підприємств, установ і організацій, які входять до складу залізниць, затвердження їх статутів (положень), а також укладання контрактів з їх керівниками здійснюється у порядку, встановленому чинним законодавством України, а також статутами залізниць (ст. 4 Закону України «Про залізничний транспорт»).

Тобто залізниця є складним утворенням, яке призначене здійснювати весь процес, пов'язаний з транспортуванням, на тій території, крізь яку вона поширює сферу свого впливу. Так, наприклад, Одеська залізниця пролягає через територію шести областей — Одеську, Херсонську, Миколаївську, Черкаську, Вінницьку, Кіровоградську, і на цій території забезпечує потреби населення та суспільного виробництва в залізничних перевезеннях.

Виконуючі покладені на неї функції, залізниця наділяється законодавцем відповідними правами та обов'язками.

До прав залізниці належать:

—право на встановлення межі зон підвищеної небезпеки;

—у разі несвоєчасної оплати за перевезення стягувати з вантажовідправників (вантажодержувачів) неустойку;

—право вимагати від вантажовідправників та вантажодержувачів безумовного дотримання вимог і норм у частині використання засобів механізації навантажувально-розвантажувальних робіт, тари, спеціалізованих контейнерів, що виключає пошкодження рухомого складу, споруд і приладів шляхового господарства та забезпечує схоронність вантажів;

—право вимагати повернення вантажу, який перебуває в чужому незаконному володінні, а також на відшкодування збитків, які завдані викраденням, знешкодженням або його псуванням;

—право вимагати відшкодування збитків, якщо вони були завдані майну залізниці тощо.

До обов'язків залізниць можна віднести:

—забезпечення своєчасного та якісного перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти;

—розвиток інфраструктури залізничного транспорту загального користування та інфраструктури надання транспортних послуг;

—збереження вантажів, багажу та вантажобагажу, що перевозяться;

—охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу залізничного транспорту загального користування;

— забезпечення безпеки життя і здоров'я громадян, які користуються її послугами, а також безпеки руху потягів;

—відшкодування збитків, які були завдані пасажиром, вантажовідправникам і вантажоодержувачам у порядку і в розмірах, передбачених законодавством тощо.

Роль перевізника на морському транспорті виконує, як правило, **судновласник**, під яким розуміється юридична або фізична особа, яка експлуатує судно від свого імені, незалежно від того, чи є вона власником судна, чи використовує на інших законних підставах. У цьому розумінні судновласником визнається і фрахтувальник, який експлуатує судно на підставі договорів тайм-чартеру або бербоут-чартеру та від свого імені як перевізник укладає договори морського перевезення з відправниками вантажів. *Судновласниками*, а отже і перевізниками, за поговором морського перевезення можуть бути державні та унітарні підприємства, яким морські судна належать на праві господарського відання, а також підприємства, які володіють морськими суднами на праві оперативного управління.

Судновласником, який експлуатує судно, безперечно може бути власник судна, який має право здійснювати щодо судна будь-які дії, що не суперечать закону та іншим нормативно-правовим актам і не порушують права та охоронювані законом інтереси інших осіб. Зокрема, власник може відчужувати судно у власність іншим особам, передавати їм, залишаючись власником, права володіння, користування і розпорядження судном, а також розпоряджатися іншим способом. Однак, якщо власник передає своє судно у володіння і користування іншій особі, він тим самим **втрачає статус судновласника** і виключає себе із правовідносин з перевезення.

Проте у деяких випадках власник судна, який не є судновласником і який не виступає в ролі перевізника за договором перевезення, має самостійне правове значення, в тому числі у відносинах, пов'язаних із морськими перевезеннями. Так, у разі заподіяння шкоди забрудненням морського середовища або здоров'ю людей власник судна несе відповідальність, передбачену ст. 304 Кодексу торговельного мореплавства (далі —КТМ) України.

Основними суб'єктами діяльності водних транспортних правових відносин можна визнати **пароплавство (судноплавну компанію) та порт**. Так, **пароплавство** є *основним виробничим ланцюгом водного транспорту, яке являє собою об'єднання підприємств водного транспорту, що забезпечує прийняття, зберігання і транспортування вантажів, перевезення пасажирів, ремонтування і утримання суден, рятування суден, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців для надійного функціонування усіх ланок водного транспорту.*

На сьогодні в Україні діють такі пароплавства:

- акціонерна судноплавна компанія «Укррічфлот»;
- акціонерне підприємство «Азовське морське пароплавство»;
- державна судноплавна компанія «Чорноморське морське пароплавство»;
- державна судноплавна компанія «Українське морське пароплавство»

Важливими суб'єктами водних транспортних правовідносин є також **порти**, правовий статус яких визначається ст. 73 КТМ України, відповідно до якої **морський порт** — *це державне транспортне підприємство, призначене для обслуговування суден, пасажирів і вантажів на відведених порту території та акваторії, а також перевезення вантажів і пасажирів на належних порту суднах.*

Слід обумовити, що порівняно з морським портом річковий порт може перебувати і в недержавній формі власності, а саме у формі акціонерного товариства.

Основою правового статусу морського порту є його права та обов'язки. Ці права та обов'язки поділяються між *начальником порту і капітаном порту*, які здійснюють їх відповідно до покладених на них законодавством функцій.

До прав морського порту належать:

- право визначати аварійний стан судна;
- право видавати обов'язкові постанови, які регулюють питання

безпеки руху, охорони вантажів, майна порту, суспільного порядку, проведення санітарних і протипожежних заходів у порту, охорони навколишнього природного середовища, порядок заходу суден до морського порту і виходу з нього;

—право вимагати надавати плавучі та інші технічні засоби для рятування людей і суден, що терплять лихо;

—право надання дозволу на вихід судна з порту;

—право проведення портових зборів;

—право порту на вибір суднопідйомного підприємства для піднімання затопленого в морі майна тощо.

До обов'язків порту належать:

—забезпечувати безпечний рух у портових водах, безпечну стоянку та обробку суден;

—утримувати в справному стані гідротехнічні споруди, засоби зв'язку та електрорадіонавігації;

—контролювати і підтримувати оголошені глибини;

—надавати допомогу потерпілим;

—забезпечувати перевантаження вантажів з інших видів транспорту на судно або в зворотному напрямку;

—забезпечувати складські операції з вантажем;

—забезпечувати пасажирів морського транспорту якісними і своєчасними послугами з перевезення тощо.

Автотранспортне підприємство є основною, первинною ланкою системи автомобільного транспорту України. Таке підприємство становить єдиний виробничо-господарський комплекс, до складу якого входять (або можуть входити) автотранспортні, авторемонтні та інші внутрішні підрозділи, названі «виробничими одиницями». Використовуючи закріплене за ним майно або майно, яке перебуває у нього на праві власності, автомобільне підприємство силами трудового колективу під керівництвом спеціально уповноважених на те осіб (дирекція) або власників виконує виробничо-господарську діяльність (з перевезення, надання інших транспортних послуг) відповідно до державних програм розвитку дорожнього руху та на основі ліцензії і сертифіката на здійснення та експлуатацію транспортних засобів, перевезень вантажів і пасажирів та інших видів діяльності.

Щоб мати можливість брати участь у транспортних та інших правових відносинах, автомобільне підприємство наділяється ***правами юридичної особи та володіє цивільною дієдатністю***, під

якою розуміється **здатність** мати цивільні права і нести обов'язки. Правоздатність автомобільного підприємства, як і будь-якої юридичної особи, є *спеціальною*. Це означає можливість здійснення ним своїх прав та обов'язків, можливість вступати у правовідносини з іншими підприємствами, організаціями і фізичними особами тільки відповідно до встановлених цілей своєї діяльності. Здійснення будь-яких правочинів, договорів чи інших дій, які виходять за межі спеціальної правоздатності автомобільних підприємств, є незаконним.

До прав автомобільних підприємств належать:

—право надавати за договорами іншим підприємствам і організаціям автотранспортні засоби для перевезення пасажирів з оплатою за діючими тарифами;

—право організувати супроводження і зберігання майна на шляху прямування;

—право здійснювати транспортно-експедиційне обслуговування та надавати послуги в цій галузі;

—право на відшкодування збитків, які були завдані майну автотранспортного підприємства, а також право подавати претензії і позови тощо.

До обов'язків автомобільних підприємств належить:

—здійснювати перевезення пасажирів і багажу в автобусах і легкових автомобілях, забезпечуючи безпеку пасажирів, необхідні умови, культурне обслуговування та своєчасне перевезення;

—здійснювати доставлення вантажів у встановлені терміни;

—при перевезеннях автомобільними дорогами суворо дотримуватися вимог «Правил дорожнього руху» і «Правил користування та охорони автомобільних доріг та дорожніх споруд»;

—відшкодувати збитки, які були завдані майну громадян та юридичних осіб у порядку і розмірах, передбачених законодавством тощо.

Слід також зазначити, що процес приватизації, який зараз відбувається в Україні і стосується всіх галузей економіки (в тому числі транспорту), найбільше торкнувся автомобільної галузі, в якій приватизовано понад 85 % власності. Це свідчить про питому вагу автомобільного транспорту та про його найбільш швидке і гармонічне входження до процесу становлення ринкових відносин в Україні.

За договором **повітряного перевезення перевізником** визнається так званий **експлуатант**, який має ліцензію на здійснення *повітряного перевезення пасажирів, багажу, вантажу або пошти.*

Під експлуатантом розуміється особа, організація або підприємство, що експлуатує повітряні судна чи пропонує свої послуги в цій галузі (ст. 5 Повітряного кодексу України). В дійсності під експлуатантом розуміється особа, яка володіє повітряним судном на законних підставах. На наш погляд, з точки зору права їх можна назвати «власник повітряного судна» або «судновласник».

Отже, підставою визнання юридичної чи фізичної особи суб'єктом авіаційного транспорту є набуття права експлуатанта. Таким експлуатантом може бути як національний — український, так і змішаний або суто іноземний суб'єкт.

Повітряним кодексом не визначено, на жаль, що розуміється під поняттям «аеродром», а що під поняттям «аеропорт». За загальним правилом під **аеродромом розуміється** ділянка землі або поверхні води із розташованими на ній будівлями, спорудами та устаткуванням, призначеними для зльоту, посадки та стоянки повітряних суден. У свою чергу, **аеропорт** — це комплекс споруд, який включає в себе аеродром, аеровокзал, інші споруди, призначені для приймання і відправлення повітряних суден, обслуговування повітряних перевезень, і який має для цих цілей необхідне устаткування та авіаційний персонал.

Відповідно до законодавства аеропорти та аеродроми підлягають **державній реєстрації**. Так, згідно зі ст. 48 ПК України реєстрація і сертифікація аеропортів відповідно до чинних в Україні правил є обов'язковою. Якщо аеропорт є сумісним з іноземною державою, підприємством, або повністю належить іноземному інвестору, він також повинен пройти сертифікацію і реєстрацію. Усе це вказує на можливість здійснення діяльності в галузі авіації будь-якими суб'єктами незалежно від форми власності чи національної належності і надає їм рівні права при здійсненні такого роду діяльності.

Так, до прав експлуатантів можна віднести:

—право здійснювати господарську і комерційну діяльність в галузі авіації відповідно до чинних нормативно-правових актів України;

—право авторського нагляду за дотриманням і зберіганням придатності до польотів;

—право встановлення правил повітряних перевезень, які спрямовані на підвищення якості та ефективності перевезень не нижче відповідних існуючих нормативних вимог;

—право відмовити пасажиру у перевезенні у випадку, передбаченому законодавством;

—право вимагати відшкодування збитків, які були завдані експлуатанту, і відповідно право подавати претензії та позови тощо.

До основних обов'язків експлуатантів відносять:

—проведення обов'язкового страхування;

—забезпечення безпеки польотів;

—забезпечення безпеки життя і здоров'я пасажирів, збереження їх майна;

—відшкодування збитків, які були завдані експлуатантом майну пасажирів, вантажовідправників, вантажоодержувачів тощо.

Отже, діяльність суб'єктів повітряних правових відносин визначається їх правоздатністю, тобто здатністю мати права та обов'язки. Ця правоздатність є спеціальною і визначає діяльність цих суб'єктів у межах авіаційної галузі.

4. Правове становище споживачів транспортних послуг

Під споживачами транспортних послуг розуміються фізичні або юридичні особи, які беруть участь у транспортних суспільних відносинах, користуються певними транспортними послугами для задоволення своїх потреб і є носіями відповідних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Так, споживачами транспортних послуг є:

—**вантажовідправник** (відправник вантажу, вантажовласник)

— зазначена, у документі на перевезення вантажу будь-яка юридична чи фізична особа, яка довіряє вантаж транспортній організації для перевезення;

—**вантажоодержувач** (одержувач вантажу, вантажовласник) — зазначена в документі на перевезення вантажу юридична чи фізична особа, яка за дорученням вантажовідправника отримує вантаж від транспортної організації;

—**пасажир** — фізична особа, яка користується будь-яким видом транспорту на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі придбаного групового проїзного документа;

—**відправник вантажобагажу** — будь-яка фізична чи юридична особа, яка здає вантажобагаж транспортній організації для

перевезення у багажному відділенні за наявності проїзних документів;

—**одержувач вантажобагажу** — будь-яка юридична чи фізична особа, яка зазначена в проїзному документі і за дорученням відправника отримує вантажобагаж від транспортної організації;

—**відправник пошти** — уповноважена особа Укрпошти, яка має право на передачу пошти для перевезення транспортній організації;

—**одержувач пошти** — уповноважена особа Укрпошти, яка має право на одержання пошти від транспортної організації;

Здійснення прав та обов'язків споживачів транспортних послуг починається з моменту укладення договору перевезення, який підтверджується відповідним документом, що видається транспортним підприємством чи уповноваженими ним організаціями або особами.

Так, документами, що підтверджують наявність договору перевезення, є:

—**проїзний квиток** — при перевезенні пасажирів;

—**багажна квитанція** — при перевезенні речей пасажирів як багажу;

—**вантажобагажна квитанція** — при перевезенні вантажобагажу;

—**комплект проїзних документів** — при перевезенні вантажу. Такими проїзними документами є, наприклад, накладна, коносамент, автотранспортна накладна, вантажна квитанція тощо.

Слід додати, що в усіх інститутах транспортного права документи, які посвідчують право на перевезення, аналогічні за змістом. Форми документів на перевезення і правила їх застосування встановлюються відповідним органом державного регулювання діяльності транспорту, тобто *Мінтрансзв'язку України*.

Отже, підставою участі споживачів у транспортному процесі є укладення відповідного договору перевезення між ними і транспортними організаціями. Порядок укладання договорів перевезення визначається транспортними статутами і кодексами і є різним залежно від виду перевезення. Перелік істотних умов, які визначаються в договорі перевезення, також відрізняється залежно від виду перевезення. Так, наприклад, у проїзному квитку, який отримує пасажир, зазначаються такі умови, як: пункт відправлення, пункт

призначення, дата та час відправлення і прибуття, номер поїзда, а також ціна та умови страхування пасажирів. На відміну від проїзного квитка, накладна або коносамент містять вже більшу кількість умов як щодо вантажу, так і щодо дій вантажовідправника, перевізника та вантажоодержувача.

Особливістю договору перевезення (транспортування) може бути його неявно визначений характер щодо суб'єкта — учасника процесу транспортування. Так, наприклад, при купівлі проїзного квитка пасажиром його особисті дані можуть не вимагатися. Проте це не означає зменшення його правового статусу особи як споживача транспортних послуг, він користується усіма правами та обов'язками, які передбачені законодавством.

Ще однією особливістю правового статусу споживачів транспортних послуг є наявність різного обсягу прав та обов'язків для різних категорій споживачів. Так, наприклад,

вантажовідправник і вантажоодержувач користуються різними правами та обов'язками. Вантажовідправник має право укласти договір від свого імені, але на користь іншої сторони — вантажоодержувача, виконати певні дії з підготовки вантажу до перевезення. Вантажоодержувач зобов'язаний отримати вантаж, здійснити певні дії при отриманні вантажу, а також виконати інші дії, які передбачені договором перевезення вантажу в пункті прибуття вантажу. Деякими повноваженнями вантажоодержувач наділяється не лише на підставі договору перевезення, а й закону.

Залежно від виду транспорту та виду перевезення споживачі транспортних послуг мають різний обсяг прав та обов'язків. Проте можна визначити загальні права та обов'язки, що мають споживачі транспортних послуг.

Так, до прав споживачів можна віднести:

- право на перевезення;
- право на безпечне перевезення;
- право на пільгове перевезення у випадках, передбачених законодавством;
- право вимагати відшкодування шкоди, якщо вона була завдана життю і здоров'ю пасажирів;
- право на відшкодування збитків, якщо вони були завдані майну споживачів тощо.

До обов'язків споживачів можна віднести:

- дотримуватися вимог нормативно-правових актів; які

регулюють діяльність у галузі транспорту;

—сплачувати послуги з перевезення у порядку і розмірах, передбачених законодавством;

— відшкодувати збитки, які були завдані майну перевізника тощо.

Тема 3 **ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НА ТРАНСПОРТІ**

- 1. Поняття та структура транспортної системи України.*
- 2. Державне управління в галузі транспорту: поняття, його цілі й завдання.*
- 3. Суб'єкти (органи), які здійснюють управління транспортом, їхня структура й повноваження*
- 4. Міністерство транспорту та зв'язку України: компетенція і структура*
- 5. Методи управління транспортом*

1. Поняття та структура транспортної системи України

Основним нормативно-правовим актом транспортного законодавства є Закон України «Про транспорт». Згідно зі ст. 1 зазначеного Закону транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Реалізація покладених на транспорт завдань відбувається шляхом становлення в Україні Єдиної транспортної системи, до складу якої входять:

- 1) транспорт загального користування у складі залізничного, морського, річкового, автомобільного, авіаційного та міського електротранспорту;**
- 2) промисловий залізничний транспорт;**
- 3) відомчий транспорт;**
- 4) трубопровідний транспорт;**
- 5) шляхи сполучення загального користування.**

Кожний із зазначених видів транспорту, своєю чергою, має свою структуру, свою внутрішню побудову, яка складається з цілого ряду матеріальних елементів, серед яких:

- 1) підприємства залізничного, морського, річкового, автомобільного, авіаційного та міського електротранспорту, що здійснюють перевезення пасажирів і вантажів; підприємства трубопровідного транспорту; підприємства промислового залізничного та відомчого транспорту;
- 2) залізничні, морські, річкові, повітряні, автомобільні шляхи

сполучення, трамвайні та тролейбусні лінії, канатні дороги;

3) засоби перевезення (рухомий склад залізничного, автомобільного та міського електротранспорту, судна, літаки, транспортні засоби підприємств, установ і організацій);

4) пасажирські вокзали, залізничні станції, автовокзали, автостанції, порти, пристані, аеропорти, аеродроми;

5) землі транспорту, захисні та укріплюючі насадження, берегоукріплюючі споруди, снігозахисні споруди, придорожні лісосмуги тощо;

б) промислові, будівельні підприємства; підприємства промислового залізничного транспорту; судноремонтні, суднобудівні-судноремонтні заводи; ремонтні заводи цивільної авіації; ремонтно-будівельні організації; ремонтно-експлуатаційні депо; заводи по ремонту рухомого складу і виготовленню запасних частин; підприємства зв'язку, споруди локомотивного, вагонного, колійного, вантажного, пасажирського енергетичного господарства і сигналізації; системи управління повітряним рухом, навігаційного господарства; водопостачання, каналізації; гідротехнічні споруди тощо;

7) науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, навчальні заклади, технічні школи; заклади підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення їх кваліфікації; кваліфікаційно-експертні заклади;

8) підприємства, установи та заклади соціально-культурної сфери (зклади охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, культури, дитячі дошкільні заклади); постачальницькі й торговельні підприємства; інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують діяльність і розвиток транспорту.

Отже, сукупність внутрішньо узгоджених взаємопов'язаних соціально однорідних транспортних засобів, з допомогою яких забезпечується організуючий і стабілізуючий вплив на виконання основних завдань в перевезеннях, відображає структуру і складає єдину цілісну транспортну систему. Важливе значення законодавець приділяє функціонуванню єдиної транспортної системи в особливий період. Закон України "Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період" від 20 жовтня 1998 р. встановлює правові та організаційні основи її функціонування виходячи з положень законів України "Про мобілізаційну підготовку

та мобілізацію”, “Про транспорт”, “Про оборону України” та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Єдину транспортну систему України в особливий період складають транспорт і транспортна інфраструктура незалежно від форм власності, крім тих, що належать або передані Збройним Силам України та іншим військовим формуванням відповідно до мобілізаційних завдань. Управління єдиною транспортною системою в особливий період здійснюється Міністерством транспорту України.

Основними завданнями єдиної транспортної системи в особливий період є: забезпечення потреб в перевезеннях; своєчасна поставка транспортних засобів Збройним Силам України та іншим військовим формуванням; проведення ремонту транспортних засобів; технічне прикриття та відбудова найважливіших об’єктів і споруд оборонного значення; виробництво промислової продукції військового та загального призначення, необхідної для функціонування транспорту.

Таким чином, єдина транспортна система України сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей суспільного виробництва, соціальному і економічному розвитку та зміцненню обороноздатності держави, міжнародному співробітництву України.

2. Державне управління в галузі транспорту, його цілі й завдання

Під державним управлінням розуміється організаційно-владна виконавчо-розпорядча діяльність органів державного управління, яка функціонує на основі і для виконання законів та перебуває у повсякденному практичному здійсненні функцій держави.

Ознаки державного управління:

- по-перше, ця діяльність має загальнодержавний характер і охоплює найбільш важливі сторони життя суспільства;
- по-друге, ця діяльність спрямована на виконання законів України, інших нормативних актів, а також міжнародних правових актів;
- по-третє, ця діяльність носить організаційний зміст, за допомогою якого здійснюється безперервний, постійний і

цілеспрямований вплив на волю громадських колективів з метою регулювання і координації їх спільної праці;

- по-четверте, ця діяльність носить юридично-владний розпорядчий характер.

Державне управління транспортом - це врегульована нормами права юридично владна діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в межах своєї компетенції, і яка спрямована на задоволення в повному обсязі матеріальних і культурних потреб суспільства в перевезеннях та зміцнення обороноздатності країни.

Управління в галузі транспорту має забезпечувати:

- своєчасне, повне та якісне задоволення потреб населення і суспільного виробництва в перевезеннях та потреб оборони України; захист прав громадян під час їх транспортного обслуговування;
- безпечне функціонування транспорту, додержання необхідних темпів і пропорцій розвитку національної транспортної системи;
- захист економічних інтересів України та законних інтересів підприємств і організацій транспорту і споживачів транспортних послуг; створення однакових умов для розвитку господарської діяльності підприємств транспорту; обмеження монополізму та розвиток конкуренції; координацію роботи різних видів транспорту;
- ліцензування окремих видів діяльності в галузі транспорту та охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту (ст. 3 Закону України "Про транспорт")

Державне регулювання відносин передбачено на всіх видах транспорту. Воно має своїм завданням організаційно забезпечити подальший розвиток та удосконалення діяльності транспортної системи України і на цій основі сприяти більш повному задоволенню матеріальних і культурних потреб суспільства.

Зазначені цілі і завдання управління реалізуються в процесі повсякденного функціонування спеціально уповноважених на це органів управління, які зв'язані з підприємствами транспорту управлінськими відносинами і наділені управлінськими функціями.

3. Суб'єкти (органи), які здійснюють управління транспортом, їхня структура й повноваження

Суб'єкти управління транспортом-- це органи, організації та їхні посадові особи, створені у встановленому законодавством порядку спеціально для здійснення управлінських функцій, наділені правами і обов'язками, щоб своїми діями реалізовувати надані права і виконувати покладені на них обов'язки.

Управління транспортом здійснюють:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство транспорту та зв'язку України;
- спеціально уповноважені на це органи транспорту відповідно до чинного законодавства;
- місцеві органи виконавчої влади (держадміністрації) та органи місцевого самоврядування.

Кожний із зазначених органів здійснює управління в межах своєї компетенції та притаманними йому методами. Вищі органи законодавчої і виконавчої влади приймають відповідні закони, постанови, статuti, інші нормативні акти, спрямовані на забезпечення діяльності різних видів транспорту і транспортної системи в цілому. Спеціально уповноважені транспортні органи та місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування забезпечують виконання законів, нормативних актів вищих органів влади та приймають свої нормативні акти, а також акти застосування норм права, спрямовані на безпосереднє виконання завдань, пов'язаних з перевезенням пасажирів і вантажів, з організацією роботи транспорту в цілому.

До компетенції Верховної Ради України з питань діяльності транспорту віднесено:

- 1) прийняття законів;
- 2) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 3) визначення основних засад використання транспорту і зв'язку;
- 4) організація і діяльність органів виконавчої влади;
- 5) засади місцевого самоврядування;

- б) правові засади і гарантії підприємництва;
- 7) правовий режим воєнного і надзвичайного стану.

Верховна Рада України може приймати до свого розгляд й інші питання в цій галузі. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні.

Згідно з Конституцією України, **Кабінет Міністрів є вищим органом у системі органів виконавчої влади**, який здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону, забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності, спрямовує і координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади.

У своїй виконавчо-розпорядчій діяльності **Кабінет Міністрів здійснює такі функції:**

- 1) видання статутів окремих видів транспорту,
- 2) регулювання безкоштовних перевезень пільгових категорій громадян;
- 3) визначення діяльності транспортно-експедиційних організацій та виконання ними комплексу послуг;
- 4) порядок ліцензування транспортної діяльності;
- 5) спеціальні питання охорони й супроводження вантажів;
- 6) видання спеціальних положень (наприклад, по координації діяльності транспорту);
- 7) утворення й реорганізація центральних транспортних органів, призначення й звільнення їх керівників;
- 8) порядок встановлення охоронних зон, їх розміри та режим на них;
- 9) визначення тарифної політики.

Кабінет Міністрів України може приймати до свого розгляду й інші питання, як, наприклад, питання, пов'язані з запровадженням у державі особливого періоду, мобілізаційної роботи, підготовки і укладення міжнародних договорів, галузевого співробітництва з Європейським Союзом та інші.

4. Міністерство транспорту та зв'язку України: компетенція і структура

Центральним державним органом регулювання діяльності транспортного комплексу України (незалежно від форм власності та відомчої підлеглості суб'єктів транспортної діяльності є

Міністерство транспорту та зв'язку України, повноваження якого визначено Положенням про Міністерство транспорту та зв'язку України, затвердженим Указом Президента України від 11 травня 2000 р. № 678/2000. Воно несе відповідальність за розробку та реалізацію Державної транспортної політики, головною метою якої є захист економічних і соціальних інтересів нації, Міністерство транспорту України здійснює оперативне управління в галузі транспорту та виконує такі **функції**:

- розробляє та впроваджує заходи, спрямовані на становлення єдиної транспортної системи України;
- розробляє й реалізує заходи з вдосконалення взаємодії усіх видів транспорту і координацію їх діяльності;
- забезпечує реалізацію єдиної державної економічної, тарифної, інвестиційної, науково-технічної й соціальної політики на транспорті;
- організовує роботу з забезпечення безпеки на транспортному комплексі та його надійності;
- організовує розробку й експертизу проектів державних програм розвитку транспортного комплексу й бере участь в їх виконанні;
- здійснює (в межах своїх повноважень) функції з управління державним майном підприємств, які перебувають у загальнодержавній власності та у сфері управління Мінтрансу;
- виступає державним замовником наукових досліджень комплексного характеру з економічних, технологічних, організаційних та екологічних проблем розвитку транспорту;
- подає в установленому порядку пропозиції про зміну умов функціонування транспорту, які відносяться до оподаткування, кредитування, та про визначення особливостей приватизації й демонополізації підприємств;
- сприяє розвитку зовнішньополітичних зв'язків, за дорученням Кабінету Міністрів України представляє інтереси транспортного комплексу України в міжнародних організаціях, укладає угоди про розвиток міжнародних сполучень, погоджує з відповідними органами інших держав квоти міжнародних перевезень пасажирів і вантажів;
- визначає порядок укладення контрактів з керівниками державних підприємств.

Структурно Міністерство транспорту та зв'язку України складається з кількох державних департаментів і адміністрацій за напрямками транспортної діяльності. Існують такі державні органи управління окремими підгалуззями транспортного комплексу:

1. На автомобільному транспорті - Державний департамент автомобільного транспорту (Укравтотранс) як урядовий орган державного управління в галузі автомобільного транспорту, що діє у складі Мінтрансу та йому підпорядковується, Положення про Державний Департамент автомобільного транспорту затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2000 р. № 586.

2. На авіаційному транспорті - Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації (Державіаслужба) як урядовий орган державного управління, що діє у складі Мінтрансу та йому підпорядковується.

3. На залізничному транспорті - Державна адміністрація залізничного транспорту України (Укрзалізниця) як орган управління залізничним транспортом загального користування, підвідомчим Мінтрансу.

До сфери управління Укрзалізниці входять *Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна та Придніпровська залізниці*, а також інші об'єднання, підприємства, установи і організації залізничного транспорту за переліком, визначеним Мінтрансом.

Укрзалізниця здійснює централізоване управління процесом перевезень у внутрішньому і міжнародному сполученні та регулює виробничо-господарську діяльність залізниць у сфері організації цього процесу.

Положення про Державну адміністрацію залізничного транспорту України затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 262.

4. На морському й річковому транспорті - Державний департамент морського і річкового транспорту (Укрморрічфлот) як урядовий орган державного управління в галузі морського річкового транспорту, що діє у складі Мінтрансу та підпорядковується йому, Положення про Державний департамент морського і річкового транспорту затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2000 р. № 584.

Ця структура дозволяє спеціалізуватися в одній галузі транспорту, а також і взаємо пов'язувати ці галузі через спільне керівництво (один Міністр), проведення спільної політики, характерної для транспортного комплексу в цілому. Слід також зазначити, що Міністерство транспорту та зв'язку України через ці підрозділи безпосередньо спілкується з транспортними

підприємствами та їхніми комплексами, що дозволяє в деяких обставинах вийти на безпосередній зв'язок: Міністерство транспорту та зв'язку України - окреме підприємство (порт, пароплавство) в особах керівників цих окремих транспортних структур.

Таким чином, з усього вищенаведеного видно, що управлінський вплив Міністерства транспорту України значний різнобічний, він стосується всіх транспортних ланок і являє собою постійний прояв відповідних функцій держави.

Як необхідне, слід зазначити і ті негативні моменти, які ще існують в управлінському впливі на рівні Міністерстві транспорту та зв'язку України: існує неврегульованість питання про державне управління трубопровідним транспортом. Так, згідно зі ст. 8 Закону України "Про трубопровідний транспорт" державне управління у сфері трубопровідного транспорт здійснюють центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, представницькі органи та органи місцевого самоврядування в межах їх компетенції відповідно до чинного законодавства України. Тут неможливо відразу вказати, який саме з центральних органів виконавчої влади здійснює державне управління в цій сфері. Це може бути і **Міністерство оборони України** - згідно з ч. 2 ст. 8 та ч. 8 ст. 18 Закону України "Про трубопровідний транспорт" - воно здійснює безпосереднє керівництво підприємствами трубопровідного транспорту і контроль за їх діяльністю (на особливий період), це може бути НКРЕ (Національна комісія з регулювання електроенергетики) - вправі видавати ліцензії на транспортування певних речовин трубопроводами та деякі інші органи.

Однак, слід вказати і на те, що управлінськими повноваженнями в цій галузі наділене і **Міністерство транспорту та зв'язку України**, бо, як відомо, трубопровідний транспорт входить до Єдиної транспортної системи України, а, наприклад, згідно зі ст. 9 Закону України "Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період" управління єдиною транспортною системою України в особливий період здійснює Міністерство транспорту України.

Управління міським електротранспортом, а також метрополітеном як складовими єдиної транспортної системи здійснюють місцеві державні адміністрації, їх структурні підрозділи та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства. Важливе місце управлінню міським

електротранспортом відводиться Головній державній технічній інспекції міського електротранспорту, положення про яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 1997 р. № 149. На Головну державну технічну інспекцію відповідно до вимог Закону України “Про дорожній рух” покладається проведення реєстрації та облік трамвайних вагонів і тролейбусів, а також здійснення державного контролю за технічним станом міського електротранспорту незалежно від форм власності підприємств і забезпечення безпеки руху трамвайних вагонів і тролейбусів. Але основне місце у забезпеченні діяльності міського електротранспорту належить місцевим державним адміністраціям та їхнім структурним підрозділам (управлінням, відділам), транспортним підприємствам.

Органи управління транспортом та органи місцевої виконавчої влади об’єднують кошти державного та місцевого бюджетів і підприємств транспорту для будівництва вокзалів, станцій, портів, пристаней, аеропортів, пішохідних мостів, тунелів, пасажирських платформ, метрополітенів, придбання пасажирського рухомого складу, утримання і упорядкування шляхів сполучення та інших об’єктів, пов’язаних з обслуговуванням пасажирів і перевезенням вантажів.

5. Методи управління транспортом

Управління транспортом здійснюється різноманітними способами, прийомами і засобами, що в юридичній літературі прийнято називати **методами управління**, з допомогою яких компетентний орган або повноважний суб’єкт здійснює практичний вплив на поведінку керованого об’єкта з метою досягнення певного управлінського результату.

Основними правовими методами управління транспортом є адміністративні й економічні.

Адміністративні методи - це способи прямого, владного впливу на діяльність підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян з боку органів управління шляхом прямого встановлення наказами їх обов’язків. Це особливо притаманне відносинам у сфері транспортної діяльності.(видання наказів, указів Президента, постанов Кабміну тощо)

Економічні методи - це способи непрямого, побічного впливу

на поведінку підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян шляхом створення відповідних економічних умов, які викликали б зацікавленість у виконанні роботи завдяки майновим інтересам.(пільгове оподаткування тощо).

Стосовно управлінської діяльності на транспорті використовуються як матеріальні заохочення, так і економічні санкції. До них належать такі важелі, як: кредити, прибутки, тарифи, матеріальне заохочення, штрафи, неустойки, відшкодування збитків тощо.

Тема 4
ТРАНСПОРТНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

- 1. Поняття та види правопорушень на транспорті.*
- 2. Транспортні злочини та кримінальна відповідальність за них.*
- 3. Адміністративні та дисциплінарні проступки на транспорті та відповідальність за їх скоєння.*
- 4. Особливості цивільно-правової відповідальності на транспорті.*

1. Поняття та види правопорушень на транспорті.

Правопорушення — це суспільно небезпечне або шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, яке передбачено чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність.

Правопорушення на транспорті мають загальні родові ознаки злочинів і проступків і класифікуються, як і в інших галузях суспільної діяльності. Вони поділяються на:

- кримінальні злочини;
- адміністративні проступки;
- цивільно-правові делікти;
- дисциплінарні проступки.

Усі види правопорушень на транспорті мають деякі спільні ознаки:

1. **Об'єктом цих правопорушень** є суспільні відносини у сфері безпечної роботи транспорту або суспільна безпека. Суспільна безпека в якості об'єкта цих правопорушень означає сукупність відносин, що забезпечують охорону життя і здоров'я людей, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища, безаварійну роботу транспорту в цілому.

2. **Об'єктивна сторона** характеризується протиправною поведінкою (дією чи бездіяльністю) суб'єкта правопорушення; настанням шкідливих наслідків і причинного зв'язку між порушенням правил, норм і стандартів (дією), настанням шкідливих наслідків.

Кваліфікуючими ознаками об'єктивної сторони можуть бути: повторність вчинення правопорушення або за попереднім зговором групою осіб; настання нещасних випадків з людьми або інших тяжких наслідків; створення загрози для життя або здоров'я людей; створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд чи іншого майна.

3. **Суб'єктами правопорушень** на транспорті можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку, а в окремих випадках особи, яким виповнилося 14 років, а також посадові особи. Суб'єктами цивільно-правових порушень можуть бути й юридичні особи, у випадках прямо передбачених законодавством юридичні особи можуть бути суб'єктами і адміністративних правопорушень (проступків).

4. **Суб'єктивна сторона** правопорушень на транспорті характеризується певним виявом зовнішнього протиправного діяння, в якому відображається мотив, мета та волевиявлення особи в цілому. Суб'єктивна сторона складу правопорушень — це внутрішні процеси, які відбуваються у психіці особи під час вчинення правопорушення, характерними сторонами якої є вина (умисна або необережна).

2. Транспортні злочини та кримінальна відповідальність за них.

Злочини відрізняються від інших правопорушень *рівнем суспільної небезпеки, який визначається характером порушень суспільних відносин, розміром заподіяної шкоди, способом вчинення правопорушення, характеристикою суб'єкта, особливостями суб'єктивної сторони тощо*. Щоправда, у багатьох випадках склади злочинів й адміністративних проступків за об'єктом посягання мають багато схожих ознак. На практиці правопорушення одного й того виду у сфері транспортної діяльності в одному випадку може бути злочином, а в іншому — адміністративним проступком, якщо певна дія не спричинила потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Наслідками таких правопорушень часто бувають аварії, катастрофи, нещасні випадки з людьми, що спричиняють шкідливі наслідки для здоров'я і майна людей, навколишнього природного

середовища або викликають загрозу для них. Часто в результаті транспортних правопорушень не витримується графік руху транспортних засобів, затримка перевезення вантажів і пасажирів, дезорганізується робота транспортних підприємств.

Суспільна небезпека цих правопорушень має два аспекти:

по-перше, виникає небезпека життю та здоров'ю людей;

по-друге, спричиняється матеріальна шкода або виникає її загроза, і разом з цим, порушується безпечно функціонування самого транспорту.

—Особливістю транспортних правопорушень є те, що шкода особі або майну завдається в основному при порушенні правил використання джерел підвищеної небезпеки, а також шляхом порушення правил безпеки. Це дає підстави виділити транспортні правопорушення у відокремлену самостійну групу. Як свідчить аналіз, всі транспортні правопорушення мають єдиний родовий об'єкт, багато загального в ознаках об'єктивної і суб'єктивної сторін, усі вони скоюються у певній сфері діяльності як результат взаємодії людини з транспортним засобом.

Чинне кримінальне законодавство містить у собі групу норм, які передбачають відповідальність за злочинні посягання на безпеку руху і експлуатацію різних видів транспорту. У Кримінальному кодексі України законодавець виділяє їх в окремий розділ «***Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту***». Крім того, деякі склади злочинів передбачають зв'язок з транспортом як кваліфікуючу ознаку.

Згідно з чинним Кримінальним кодексом України систему транспортних злочинів утворюють наступні склади злочинів:

Стаття 276. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту;

Стаття 277. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів;

Стаття 278. Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна;

Стаття 279. Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства;

Стаття 281. Порушення правил повітряних польотів;

Стаття 282. Порушення правил використання повітряного простору;

Стаття 283. Самовільне, без нагальної потреби, зупинення поїзда;

Стаття 284. Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха;

Стаття 285. Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден;

Стаття 286. Порухення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами;

Стаття 287. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації;

Стаття 288. Порухення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху;

Стаття 289. Незаконне заволодіння транспортним засобом;

Стаття 290. Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу;

Стаття 291. Порухення чинних на транспорті правил;

Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, га-зо- та нафтопродуктопроводів.

Підкреслимо, що основною умовою віднесення зазначених складів злочинів до цієї групи є єдиний їх родовий об'єкт: суспільні відносини в сфері безпечної роботи транспорту або суспільна небезпека.

Деякі з названих норм *мають бланкетні диспозиції*; для з'ясування того, які правила руху чи експлуатації транспорту були порушені, необхідно звернутись до нормативних актів, чинних на залізничному, повітряному, водному та автомобільному транспорті (наприклад, Правил дорожнього руху; Статуту автомобільного транспорту; Правил технічної експлуатації залізниць; Інструкції з руху потягів та маневрової роботи на залізницях; Правил технічної експлуатації метрополітену; Єдиних правил ремонту і утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, правил користування ними і охорони; Кодексу торговельного мореплавства України; Статуту внутрішнього водного транспорту; Правил технічної експлуатації суден; Повітряного кодексу України; Положення про організацію та забезпечення польотів повітряних суден цивільної авіації літерними та підконтрольними рейсами; інших статутів, правил, положень, інструкцій та наказів Мінтрансв*язку та керівників департаментів).

Деякі транспортні злочини мають формальні склади, тому вважаються закінченими в момент скоєння передбаченої в законі дії

чи бездії. Такими є: ненадання допомоги судну і особам, що зазнали лиха (ст. 284 КК України); неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного морського чи річкового судна (ст. 278 КК України).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони деяких транспортних злочинів, як передбачає законодавство, є **вказівка на шкідливі наслідки**. Зокрема, це: порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту (ст. 276 КК України); порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України); випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК України); порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху (ст. 288 КК України); порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України).

Під поняттям «**наслідки**» необхідно розуміти нещасні випадки з людьми (спричинення потерпілому середніх або тяжких тілесних ушкоджень, а також смерті);

катастрофи-зіткнення рухомого складу або суден, повне чи часткове затоплення судна, викидання на берег, посадка на мілину, якщо це спричинило каліцтво або смерть членів екіпажу або пасажирів чи призвело до знищення або істотного пошкодження локомотивів, рухомого складу, шляхів сполучень, повітряних, річкових, морських суден);

аварії - зіткнення суден, сходження потягів з рейок, інші аварійні випадки, які не призвели до загибелі людей, але заподіяли значну шкоду чи істотні порушення роботи транспорту).

Шкідливими наслідками законодавець визначає також загибель цінного вантажу, велику перерву в русі поїздів або суден, істотне порушення розкладу їх руху та інше.

З суб'єктивного боку, деякі злочини, передбачені кримінальним законодавством, характеризуються наявністю прямого умислу, серед них: порушення правил міжнародних польотів (ст. 281 КК України); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України); пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтогазопродуктопроводів (ст. 292 КК України); ненадання допомоги судну і особам, що зазнали лиха (ст. 284 КК України);

неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України); блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК України).

Суб'єктивна сторона транспортних злочинів може характеризуватись і необережною виною, серед яких порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України); випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК України); порушення правил, нормі і стандартів, що стосуються гарантування безпеки дорожнього руху (ст. 288 КК України); порушення діючих на транспорті правил (ст. 291 КК України)) — особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків, але легковажно розраховує на їх відвернення або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Суб'єктивна сторона самовільної, без потреби, зупинки поїзда (ст. 283 КК України) характеризується як умисною, так і необережною виною. При з'ясуванні суб'єктивної сторони транспортних злочинів необхідно виходити з того, що при порушенні діючих правил безпеки руху та експлуатації транспорту особа може їх порушувати як з необхідності, так і навмисно, але стосовно тяжких наслідків мова може вестись лише про необережність. Якщо особа мала умисел скоїти вбивство іншої особи, нанести їй тілесні ушкодження, знищити або пошкодити державне чи колективне майно і при цьому планувалося застосування транспортного засобу, то такий злочин не може бути віднесеним до транспортних і винний повинен притягатися до відповідальності за відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Суб'єктами транспортних злочинів можуть бути особи, які або керували транспортними засобами, або займалися їх експлуатацією чи ремонтом, або знаходилися в сфері дії транспортних засобів і були зобов'язані виконувати встановлені правила безпеки. Тобто суб'єктами цих правопорушень можуть бути як робітники відповідних видів транспорту, так і інші особи, як громадяни України, так і іноземці, а також особи без громадянства.

До кримінальної відповідальності за транспортні злочини

можуть притягатися фізичні осудні особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Згідно зі ст. 22 Кримінального кодексу України у деяких випадках, а саме: пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя ст. 289), суб'єктами злочину можуть бути фізичні осудні особи 14-річного віку.

Проте, хоч законодавець і визначив, що по більшості транспортних злочинів суб'єктами можуть бути фізичні особи, що досягли 16-річного віку, окремим транспортним злочинам притаманний **спеціальний суб'єкт** — працівник залізничного, водного, повітряного транспорту (машиніст, черговий по станції, капітан, штурман, пілот та інші) або працівники державних і громадських організацій, на яких чинними інструкціями чи правилами, відповідними розпорядженнями або в зв'язку із займаним ними посадовим становищем покладена відповідальність за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів.

За транспортне правопорушення (в інших випадках — за вчинення транспортних злочинів, що призвели до нещасних випадків з людьми, їхньої загибелі, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи інших тяжких наслідків) закон передбачає застосування до злочинця **покарання від позбавлення волі до виправних робіт та штрафу.**

Окрім цього, за ряд злочинів передбачена відповідальність у вигляді позбавлення права займати певні посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів чи права керувати транспортними засобами.

За порушення правил міжнародних польотів, пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів, угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна може бути призначене додаткове покарання — конфіскація повітряного судна (у першому випадку) чи майна. Це дає змогу в процесі судового розгляду справ про транспортні злочини та призначення покарання особам, що їх скоїли, втілювати у практику принципи індивідуалізації покарання, оскільки кожен такий злочин має свої специфічні особливості, відмінний від інших злочинів ступінь суспільної небезпеки, соціальну особливість суб'єкта (йдеться про скоєння транспортного злочину особами, для яких практична дія чи бездіяльність була випадковим епізодом).

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про транспортні злочини» з цього приводу зазначається, що при призначенні покарання слід виходити не тільки з наслідків, що настали, а враховувати і характер та мотиви допущених порушень правил безпеки руху і експлуатації транспортних засобів, ставлення винного до цих порушень, його поведінку після вчинення злочину, вину інших осіб (водіїв інших транспортних засобів, пішоходів, осіб, які відповідають за технічний стан транспортних засобів і правильну їх експлуатацію та інше), а також особу винного й інші обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність.

Необхідно особливо акцентувати увагу на такому виді покарання, як позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 5 років.

З цього приводу у згаданій Постанові Пленуму Верховного Суду України зазначено, що в кожному випадку судам належить обговорювати питання про доцільність застосування чи незастосування до винного такого виду покарання, як позбавлення права керування транспортними засобами або займання посад, пов'язаних з відповідальністю за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів. Причому позбавлення права керувати транспортними засобами може бути призначено і особам, позбавленим цих прав в адміністративному порядку, крім тих, котрі таких прав не мали.

Якщо транспортний злочин вчинено особою, що перебувала в стані сп'яніння, то ця обставина у відповідності до *Кримінального кодексу України може бути визнана судом як така, що обтяжує відповідальність винного.*

3. Адміністративні та дисциплінарні проступки на транспорті та відповідальність за їх скоєння

Адміністративні проступки на транспорті за кількістю протиправних проявів є найбільш розповсюдженими серед всіх інших адміністративних правопорушень. Тільки за порушення правил дорожнього руху щорічно в Україні притягається до відповідальності близько 9 млн правопорушників.

Особливістю застосування інституту адміністративної

відповідальності в транспортній сфері є те, що диспозиції багатьох правових норм, як і в кримінальному праві є бланкетними, тому при їх застосуванні необхідно звертатися до різних положень та джерел технічного характеру, до змісту окремих технічних норм, які встановлюють правила експлуатації та користування тими чи іншими видами транспорту. Інколи в цій сфері діють і змішані, так звані техніко-юридичні норми.

На відміну від Кримінального кодексу України, в процесі кодифікації адміністративного законодавства відпрацьована чітка система транспортних проступків. Відповідальність за них передбачена у главі десятій Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) «Адміністративні правопорушення на транспорті, у галузі дорожнього господарства і зв'язку».

До транспортних проступків законодавцем віднесені:

—порушення правил безпеки руху і експлуатації на залізничному, повітряному, морському і річковому транспорті (ст. ст. 109, 111, 113, 116, 116² КпАП);

—порушення правил користування засобами залізничного, морського і річкового, автомобільного та електротранспорту (ст.ст. 110, 112, 115, 119, 134, 135, КпАП);

—порушення правил пожежної безпеки на залізничному, повітряному, морському і річковому транспорті (ст. 120 КпАП);

—порушення водіями правил безпеки руху і експлуатації транспортних засобів (ст. ст. 121, 121^і, 122, 122^г, 122², 122³, 123, 124, 125, 132 КпАП);

—керування транспортними засобами особами в стані сп'яніння і тими, що не мають права управління (ч. IV ст. 116, ст. ст. 130, III КпАП);

—порушення правил утримання доріг, норм і стандартів стосовно забезпечення безпеки дорожнього руху, невиконання приписів про усунення таких порушень, випуск на лінію технічно несправних транспортних засобів, допуск до управління транспортними засобами водіїв у стані сп'яніння, а також осіб, що не мають права на управління (ст. ст. 116^і, 118, 128, 128^і, 129, 140 КпАП);

—порушення правил руху пішоходами та іншими учасниками дорожнього руху (ст. 127 КпАП);

—порушення правил, спрямованих на забезпечення збереження вантажів, пошкодження магістральних трубопроводів, доріг, залізничних переїздів і інших споруд або порушення правил їх

утримання.

Родовим об'єктом адміністративних проступків на транспорті виступають суспільні відносини, що складаються в процесі експлуатації та користування різними видами транспорту, а також у галузі шляхового господарства. Ці проступки посягають на нормальну роботу транспорту, безпеку руху, загрожують життю та здоров'ю людей, спричиняють матеріальну шкоду.

З об'єктивного боку, адміністративні правопорушення на транспорті характеризуються можливістю вчинятися як шляхом протиправних дій (наприклад, керування транспортними засобами або суднами особами, що знаходяться в стані сп'яніння — ст. ст. 130 КпАП), так і шляхом бездіяльності (наприклад, ненадання транспортних засобів працівникам міліції і медичним працівникам — ст. 124¹ КпАП).

Окремі протиправні прояви цієї групи правопорушень можуть характеризуватися повторністю (наприклад, повторне протягом року керування транспортним засобом з підробленим номерним знаком або без номерного знаку — ч. V. ст. 121).

Більшість транспортних проступків утворюють формальні склади, деякі з них характеризуються матеріальними складами (наприклад, пошкодження внутрішнього обладнання пасажирських вагонів — ст. 110 КпАП).

При кваліфікації транспортних правопорушень із матеріальними складами необхідно встановлювати причинний зв'язок між протиправними діяннями і наслідками, що наступили (наприклад, порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами, їздовими й іншими людьми, що призвело до пошкодження транспортних засобів, вантажів, доріг, дорожніх і інших споруд — ч. IV. ст. 127 КпАП).

Із суб'єктивного боку, адміністративні правопорушення на транспорті характеризуються як умисною виною, так і виною у формі необережності. Причому, намір буває, як правило, побічним. Тільки незначна частина цих проступків скоюється умисно. У більшості випадків транспортні проступки скоюються з необережності, тобто коли особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх протиправних дій, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити. Ця форма вини характеризується відсутністю належної уваги та обережності.

*Суб'єктами даної групи адміністративних правопорушень є фізичні деліктоздатні особи (громадяни України, іноземці і особи без громадянства) 16-річного віку. Серед них необхідно виділити так званих **спеціальних суб'єктів**: водіїв; пішоходів; їздових велосипедистів; власників транспортних засобів та осіб, які ними керують; судноводіїв; службових осіб, відповідальних за технічний стан та експлуатацію транспортних засобів, організацію руху та технічний стан шляхів, шляхових споруд, баз для відстою маломірних суден; неповнолітніх від 16 до 18 років; військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ.*

Серед адміністративних стягнень, передбачених за скоєння транспортних проступків, застосовується попередження, штраф, позбавлення права керування транспортними засобами від трьох до шести місяців (ч. I ст. 122¹, ст. 124, ч. I ст. 132 КпАП); від шести місяців до одного року (ч. II ст. 122¹, ч. III ст. 123 КпАП); до одного року (ч. II—III ст. 116, ч. IV ст. 122 КпАП); від одного до двох років (ч. I ст. 130 КпАП); від одного до трьох років (ст. 122², ч. III ст. 130, ч. I ст. 131 КпАП); від двох до трьох років (ч. II ст. 130 КпАП).

В окремих випадках можуть бути застосовані оплатне вилучення транспортних засобів (ч. V ст. 121, ч. II ст. 130 КпАП) та конфіскація предметів (ч. III ст. 133, ч. II ст. 1112 КпАП).

Посадові особи, до службових обов'язків яких входить дотримання і забезпечення встановлених правил, за порушення останніх несуть підвищену адміністративну відповідальність.

У разі вчинення транспортних проступків неповнолітніми від 16 до 18 років (ст. 121—127, ч. I—II ст. 130 КпАП) вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. Але у відповідності до ст. 24¹ КпАП до неповнолітніх можуть бути застосовані: а) зобов'язання публічно або в іншій формі просити вибачення у потерпілого; б) попередження; в) догана чи сувора догана; г) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх заміняють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згоди, а також окремим громадянам на їх прохання.

У деяких випадках відповідно до ст. 21 КпАП особи, що скоїли транспортні проступки (ч. I ст. 129, ч. I—II ст. 130 КпАП), можуть бути звільнені від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд товариського суду, громадської організації чи трудового колективу, якщо з урахуванням характеру скоєння правопорушення і особи правопорушника до нього доцільно

застосовувати міру громадського впливу.

Згідно зі ст. 12 КпАП військовослужбовці та особи рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ за скоєння транспортних проступків несуть відповідальність за дисциплінарними статутами. Виключенням є порушення або невиконання норм і стандартів стосовно забезпечення безпеки дорожнього руху, невиконання приписів про усунення порушень таких правил, норм і стандартів (ст. 128ⁱ КпАП), коли вони несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Правомочними суб'єктами адміністративно-юрисдикційних повноважень у справах цієї категорії виступають: керівники органів управління залізничного (ст. 224 КпАП), морського (ст. 225 КпАП), річкового (ст. 226 КпАП), повітряного (ст. 228 КпАП), автомобільного і електротранспорту (ст. 229 КпАП); державної інспекції з маломірних суден (ст. 227 КпАП); адміністративні комісії органів місцевої виконавчої влади (ст.ст. 218, 219 КпАП); районні (міські) суди (судді) (ст. 221 КпАП); начальники органів внутрішніх справ і їх заступники, начальницький та інспекторський склади державної автомобільної інспекції, дорожньо-патрульної служби, дорожньої міліції (ст. 222 КпАП); головний державний інспектор України з пожежного нагляду та його заступники, старші державні та державні інспектори з пожежного нагляду (ст. 223 КпАП).

Дисциплінарна відповідальність працівників транспортної галузі встановлюється за загальними положеннями трудового права України. Проте є деякі особливості, обумовлені специфікою транспортної діяльності, яка висуває особливі вимоги щодо підтримання порядку на транспортному засобі особливо під час його руху. Наприклад, стаття 65 Кодексу торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року встановлює, що розпорядження капітана судна в межах його повноважень повинні беззаперечно виконуватися всіма особами, які перебувають на судні. У разі невиконання законних розпоряджень капітана ким-небудь з осіб, які перебувають на судні, капітан вживає щодо цих осіб необхідних заходів. Так, капітан судна має право застосовувати заходи заохочення і накладати дисциплінарні стягнення на осіб суднового екіпажу аж до усунення від виконання службових обов'язків у випадках і в порядку, передбачених чинним законодавством України про працю. Якщо дії особи, яка перебуває на судні, не містять кримінально караного діяння, але загрожують безпеці судна або людей і майна, що на ньому

перебувають, капітан судна має право ізолювати цю особу в окремому приміщенні. Поряд з цим передбачається, що за незаконне утримання в окремому приміщенні або інше перевищення повноважень щодо підтримання порядку на судні капітан несе відповідальність згідно з чинним законодавством України.

4. Особливості цивільно-правової відповідальності на транспорті

Цивільно-правові делікти на транспорті мають специфічний об'єкт посягання — майнові відносини і виражаються в порушенні або невиконанні транспортних зобов'язань.

Цивільно-правова відповідальність, у тому числі і відповідальність за порушення транспортних зобов'язань, полягає в застосуванні до правопорушника (боржника) в інтересах іншої особи (кредитора) встановлених законом або договором санкцій майнового характеру: відшкодування збитків, виплати неустойки (штрафу, пені).

Цивільно-правова відповідальність носить компенсаційний характер, оскільки її мета — відновлення порушених майнових прав кредитора і тому розмір відповідальності повинен відповідати розміру завданих збитків.

Але, разом з цим, цивільно-правова майнова відповідальність за порушення транспортних засобів має свої особливості. Цю відповідальність можна назвати спеціальною у тому плані, що її правове регулювання здійснюється не тільки цивільним, а також і спеціальним законодавством, яке враховує специфіку діяльності транспорту. Загальні положення за невиконання або неналежне виконання зобов'язань перевезення передбачені в гл. 51 ст. 1187, ст. 1188 Цивільного кодексу, але при визначенні вини і притягненні до відповідальності перевізника за втрату, нестачу і пошкодження вантажу або багажу, порушенні строків доставки вантажу та багажу необхідно керуватися транспортними кодексами чи статутами (ч. III ст. 361, ч. II ст. 362, ч. III ст. 364 ЦК України). Наприклад, відповідальність перевізника за деякі порушення або неналежне виконання зобов'язань перевезу вантажів і пасажирів передбачена ст. ст. 163, 175, 182, 183, 193, 194 Кодексу торгівельного мореплавства України; ст. ст. 191, 193, 195, 209, 219 Статуту внутрішнього водного транспорту; ст. ст. 92, 93, 94 Повітряного кодексу України.

Як зазначалось, формами цивільно-правової відповідальності є: *відшкодування збитків і сплата неустойки*. Перша застосовується у всіх випадках порушення зобов'язання при відсутності інших вказівок у законі, друга — лише тоді, коли вона встановлена для конкретного зобов'язання у нормативному порядку чи договором.

Транспортне законодавство використовує обидві ці форми, але переважною є форма сплати неустойки, причому розмір неустойки і спосіб визначення обсягу її стягнення різний і залежить від характеру порушення.

Необхідно зазначити, що за однакові за характером порушення зобов'язань на різних видах транспорту встановлюються різні види і розміри штрафу.

Особливості цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань на різних видах транспорту розглядаються в наступних темах навчального курсу .

Проте, слід зазначити загальний порядок фіксації обставин, що мають бути підставою для притягання до цивільно-правової відповідальності суб'єктів транспортних правовідносин.

По-перше, такі обставини зазначаються у відповідних товарно-транспортних документах, а у випадках розбіжностей між відправником, перевізником або одержувачем — фіксуються актами встановленої форми.

По-друге, претензії, що випливають з договору перевезення, можуть бути пред'явлені перевізникові протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій — протягом сорока п'яти днів. Перевізник зобов'язаний розглянути заявлену претензію і повідомити заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні — протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії мають бути розглянуті протягом сорока п'яти днів.

По-третє, якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано в строк, заявник має право звернутися до суду протягом шести місяців з дня одержання відповіді або закінчення строку, встановленого для відповіді.

Тема 5

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ТРАНСПОРТІ

- 1. *Поняття та зміст підприємництва.***
- 2. *Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності.***
- 3. *Ліцензування підприємницької діяльності на транспорті.***

1. Поняття та зміст підприємництва

Основним законодавчим актом, що регулює стан і розвиток підприємництва в Україні, є Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року, який визначає загальні правові, економічні і соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами і юридичними особами на території України, установлює гарантії свободи підприємництва і його державної підтримки.

Статтею 42 Господарського кодексу України *підприємництво* визначене як самостійна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Матеріальну основу підприємницької діяльності складає власність. Власник має право використовувати належне йому майно (будівлі, споруди, будинки, засоби виробництва, виготовлену продукцію, транспортні засоби, грошові кошти, цінні папери тощо) для здійснення підприємницької діяльності. При цьому всім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав.

Ознаки підприємницької діяльності:

1) ініціативність і самостійність — підприємець має право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству;

2) творчий та інноваційний характер — пошук нових можливостей, орієнтація на нововведення;

3) систематичність — регулярність, постійний характер;

4) ризиковий характер — покладання на підприємця тягара передбачення несприятливих наслідків і застосування заходів з метою

їх превенції та усунення;

5)цільова спрямованість на одержання прибутку;

б)самостійна юридична відповідальність;

Принципи підприємницької діяльності:

а) вільний вибір видів підприємницької діяльності;

в) самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів виготовленої продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

г) вільний найом працівників;

д) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

е) вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

є) самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця.

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Крім обмеження суб'єктивного складу підприємництва законодавством України встановлено певні обмеження, які стосуються здійснення окремих видів підприємницької діяльності:

1. Відповідно ст. 4 Закону України “Про підприємництво” деякі види підприємництва мають право здійснювати лише певні суб'єкти (так, діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробкою, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками з будь-якою метою, може здійснюватися

тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами); та ін.

2. Заборона здійснювати окремі види діяльності без спеціального дозволу (ліцензії).

2. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності

Однією з головних умов заняття підприємницькою діяльністю є державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності.

Відповідно до ч. 13 ст. 58 ГК України діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, який підлягає державній реєстрації, забороняється. Доходи, одержані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету України у встановленому законом порядку.

Загальні правила державної реєстрації суб'єктів господарювання містяться в ст.58 Господарського кодексу України.

Детально процедура державної реєстрації регламентується **Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців»** від 15.05.2003 р., що набрав чинності з 01.07.2004р.

Дія цього Закону поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб — підприємців.

Таким чином, законодавством України передбачена єдина система державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності — усі суб'єкти підлягають державній реєстрації у відповідних органах в однаковому порядку. Виключення складають лише окремі суб'єкти підприємництва (наприклад, банки), специфіка діяльності яких вимагає спеціального порядку їхньої легітимації.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців — засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання проводиться

державним реєстратором за місцезнаходженням або місцем проживання даного суб'єкта, якщо інше не передбачено законом.

Місцезнаходженням юридичної особи є місцезнаходження постійно діючого виконавчого органу юридичної особи, а в разі його відсутності — місцезнаходження іншого органу чи особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи без довіреності, за певною адресою, яка вказана засновниками (учасниками) в установчих документах і за якою здійснюється зв'язок з юридичною особою.

Місце проживання фізичної особи — житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою — підприємцем.

Державним реєстратором є посадова особа, яка відповідно до закону здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

За проведення державної реєстрації стягується реєстраційний збір у такому розмірі:

десять неоподаткованих мінімумів доходів громадян — за проведення державної реєстрації юридичної особи;

два неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — за проведення державної реєстрації фізичної особи — підприємця.

За проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, державної реєстрації зміни імені або місця проживання фізичної особи — підприємця справляється реєстраційний збір у розмірі тридцяти відсотків вищевказаного реєстраційного збору.

За заміну свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням справляється реєстраційний збір у розмірі одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Для державної реєстрації суб'єкта господарювання подаються такі документи:

рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу у випадках, передбачених законом;

установчі документи, передбачені законом для відповідного виду юридичних осіб;

рішення Антимонопольного комітету України про згоду на

створення, реорганізацію (злиття, приєднання) суб'єктів господарювання у випадках, передбачених законом;

документ (документи), що засвідчує сплату засновником (засновниками) внеску до статутного фонду суб'єкта господарювання в розмірі, встановленому законом;

реєстраційна картка встановленого зразка;

документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію.

Для проведення державної реєстрації фізична особа, яка має намір стати підприємцем (далі — заявник), повинна подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстратору за місцем проживання такі документи:

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи — підприємця;

копію довідки про включення заявника до Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи — підприємця.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації фізичної особи — підприємця, якщо вони не передбачені Законом.

Якщо документи для проведення державної реєстрації подаються заявником особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт.

Свідоцтво про державну реєстрацію є документом встановленого зразка, який засвідчує факт внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію юридичної особи або фізичної особи — підприємця.

Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної або фізичної особи повинно бути оформлено і видано (надіслано рекомендованим листом за описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі державним реєстратором не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації зобов'язаний передати відповідним органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування повідомлення про проведення державної реєстрації юридичної особи із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру і відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації

суб'єкта підприємницької діяльності.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців — це автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Він створюється з метою забезпечення органів державної влади, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців з Єдиного державного реєстру.

Єдиний державний реєстр створюється і ведеться спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації, який є його розпорядником та адміністратором.

Відомості про юридичну особу або фізичну особу — підприємця включаються до Єдиного державного реєстру шляхом внесення записів на підставі відомостей з відповідних реєстраційних карток.

Зведення, що містяться в Єдиному державному реєстрі, є відкритими і загальнодоступними, за винятком ідентифікаційних номерів фізичних осіб — платників податків.

Таким чином, державна реєстрація суб'єктів підприємництва — це обов'язкова умова здійснення усіх видів підприємницької діяльності кожним суб'єктом підприємництва, що означає необхідність проходження ним певної процедури, що посвідчується свідоцтвом про реєстрацію.

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта господарювання та копія документа, що підтверджує взяття його на облік в органах державної податкової служби, є підставою для відкриття рахунків в установах банків.

На печатках і штампах суб'єкта господарювання повинен зазначатись ідентифікаційний код, за яким цього суб'єкта включено до державного реєстру суб'єктів господарювання, або ідентифікаційний код громадянина-підприємця.

Підстави для відмови в державній реєстрації суб'єкта господарювання:

порушення встановленого законом порядку створення суб'єкта господарювання;

недостовірність чи невідповідність вимогам законодавства документів, що подаються для реєстрації;

невідповідність установчих документів вимогам ч. 3 ст.8 Закону;

порушення порядку створення юридичної особи, який

встановлено законом, зокрема:

наявність обмежень на зайняття відповідних посад, встановлених законом щодо осіб, які зазначені як посадові особи органу управління юридичної особи;

невідповідність відомостей про засновників (учасників) юридичної особи відомостям про них, які містяться в Єдиному державному реєстрі;

наявність обмежень щодо вчинення засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженою ними особою юридичних дій, встановлених абз.4 ч.2 ст.35 Закону;

наявність в Єдиному державному реєстрі найменування, яке тотожне найменуванню юридичної особи, яке має намір зареєструватися;

використання у найменуванні юридичної особи повного чи скороченого найменування органу державної влади або органу місцевого самоврядування, або похідних від цих найменувань, або історичного державного найменування, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відмову в державній реєстрації суб'єкта господарювання може бути оскаржено в судовому порядку.

Підстави скасування (припинення) державної реєстрації суб'єкта господарювання:

особиста заява;

рішення суду у випадках:

визнання недійсними або такими, що суперечать законодавству, установчих документів;

здійснення діяльності, що суперечить закону чи установчим документам;

в інших випадках, передбачених законом.

Скасування державної реєстрації припиняє господарську діяльність і є підставою для здійснення заходів щодо ліквідації суб'єкта господарювання.

Господарські організації – юридичні особи мають право відкривати свої філії (відділення), представництва без створення юридичної особи. Відкриття вказаних підрозділів не потребує їх реєстрації. Суб'єкт господарювання лише повідомляє про їх відкриття реєструючий орган шляхом внесення додаткової інформації у свою реєстраційну картку.

Підстави припинення підприємницької діяльності:

- 1) з власної ініціативи підприємця;
- 2) у разі закінчення строку дії ліцензії;
- 3) у разі припинення існування підприємця;
- 4) на підставі рішення суду у випадках, передбачених законами.

З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; надають підприємцям інші види допомоги.

3. Ліцензування підприємницької діяльності на транспорті

У деяких випадках, передбачених Законом, недостатньо державної реєстрації, для зайняття окремими видами діяльності потрібно також одержання ліцензії.

Перелік близько 60 видів діяльності, що не можуть здійснюватися без ліцензії, визначений у Законі «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. (далі — Закон), що є основним нормативно-правовим актом, що регулює ліцензування.

Так, Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» діяльність з надання послуг по перевезенню пасажирів і вантажів повітряним, річковим, морським, автомобільним та залізничним транспортом віднесена до таких, що підлягають обов'язковому ліцензуванню.

У цій сфері основними є поняття «ліцензія» і ліцензування», що визначені в Законі.

Ліцензія — документ державного зразка, що засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Ліцензування — видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень

ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

Суб'єктами відносин, що виникають у зв'язку з ліцензуванням, є, з одного боку, суб'єкт господарювання, а з іншого боку — орган ліцензування.

Суб'єкт господарювання, що має намір провадити певний вид господарської діяльності, що ліцензується, особисто або через уповноважений ним орган чи особу звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі у **строк не пізніше ніж десять робочих днів** з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви, якщо спеціальним законом, що регулює відносини у певних сферах господарської діяльності, не передбачений інший строк видачі ліцензії на окремі види діяльності.

Підставами для прийняття рішення про **відмову у видачі ліцензії** є:

недостовірність даних у документах, поданих заявником, для отримання ліцензії;

невідповідність заявника згідно з поданими документами ліцензійним умовам, встановленим для виду господарської діяльності, зазначеного в заяві про видачу ліцензії.

Строк дії ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування, але **не може бути меншим ніж три роки**.

Для кожної філії, кожного відокремленого підрозділу ліцензіата, які провадитимуть господарську діяльність на підставі отриманої ним ліцензії, орган ліцензування видає ліцензіату засвідчені ним копії ліцензії, які реєструються в журналі обліку заяв та виданих ліцензій. Засвідчена органом ліцензування копія ліцензії є документом, що підтверджує право філії або іншого структурного підрозділу ліцензіата на провадження певного виду господарської діяльності на підставі отриманої ліцензії.

Ліцензіат **не може передавати ліцензію** або її копію іншій юридичній або фізичній особі для провадження господарської діяльності.

За видачу ліцензій справляється плата, розмір та порядок

зарахування якої до Державного бюджету України встановлюються Кабінетом Міністрів України. **Плата за ліцензію** — це разовий платіж, що вноситься суб'єктом господарювання за одержання ліцензії.

Плата за видачу ліцензій вноситься після прийняття рішення про видачу ліцензії.

Підставами для *переоформлення ліцензії є*:

зміна найменування юридичної особи (якщо зміна найменування не пов'язана з реорганізацією юридичної особи) або прізвища, імені, по батькові фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;

зміна місцезнаходження юридичної особи або місця проживання фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;

зміни, пов'язані з провадженням ліцензіатом певного виду господарської діяльності, вказаного в ст. 9 Закону.

У разі виникнення підстав для переоформлення ліцензії ліцензіат зобов'язаний протягом десяти робочих днів подати органу ліцензування заяву про переоформлення ліцензії разом з ліцензією, що підлягає переоформленню, та відповідними документами або їх нотаріально засвідченими копіями, які підтверджують зазначені зміни.

Не переоформлена в установлений строк ліцензія є недійсною.

Ліцензіат зобов'язаний повідомляти орган ліцензування **про всі зміни даних**, зазначених у документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії. У разі виникнення таких змін ліцензіат зобов'язаний протягом десяти робочих днів подати до органу ліцензування відповідне повідомлення в письмовій формі разом з документами або їх нотаріально засвідченими копіями, які підтверджують зазначені зміни.

Поряд із загальними правилами ліцензування, передбаченими в Законі, стосовно деяких видів діяльності встановлені **спеціальні правила**, що передбачають певні особливості. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1999 р. № 753 затверджене Положення про порядок видачі ліцензій Національною комісією регулювання електроенергетики на здійснення окремих видів підприємницької діяльності.

Анулювання ліцензії визначено в Законі як позбавлення ліцензіата органом ліцензування права на провадження певного виду господарської діяльності.

Анулювання ліцензії є однією з розповсюджених санкцій, що

застосовувались **Ліцензійною палатою України**. Застосування цієї санкції останнім часом було поширене стосовно довірчих товариств, інвестиційних фондів і компаній.

Анулювання ліцензії за рішенням органу ліцензування, передбачене в ст.21 Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», є однією з найбільш серйозних оперативних засобів охоронної спрямованості. На відміну від ст.4 Закону «Про підприємництво, що визначала три підстави анулювання ліцензії, ст.21 Закону «Про ліцензування...» називає **10 підстав її анулювання**. Це:

заява ліцензіата про анулювання ліцензії;

акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов (повторне порушення — вчинення ліцензіатом протягом строку дії ліцензії повторного порушення певних ліцензійних умов після застосування санкцій за аналогічне порушення);

рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання;

нотаріально засвідчена копія свідоцтва про смерть фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;

акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії;

акт про встановлення факту передачі ліцензії або її копії іншій юридичній або фізичній особі для провадження господарської діяльності;

акт про встановлення факту неподання в установлений строк повідомлення про зміну даних, зазначених у документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії;

акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов — рішення органу ліцензування або спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування про необхідність усунення ліцензіатом у встановлені строки порушень ліцензійних умов);

неможливість ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов, встановлених для певного виду господарської діяльності;

акт про відмову ліцензіата в проведенні перевірки органом ліцензування або спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування.

Орган ліцензування приймає рішення про анулювання ліцензії протягом десяти робочих днів з дати встановлення підстав для

анулювання ліцензії, яке вручається (надсилається) ліцензіату із зазначенням підстав анулювання не пізніше трьох робочих днів з дати його прийняття.

Рішення про анулювання ліцензії набирає чинності через десять днів з дня його прийняття. Воно може бути оскаржено у судовому порядку.

Міністерством транспорту та зв'язку України відповідно до зазначеного Закону був запроваджений порядок видачі ліцензій за окремими видами транспорту і за різними видами транспортних послуг.

Так, спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства транспорту України **«Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування (крім надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі)»** визначено, що ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із наданням послуг автомобільного транспорту, здійснює Державний департамент автомобільного транспорту України (Укравтотранс). Ліцензії видаються на здійснення таких видів робіт:

- надання послуг з внутрішніх перевезень пасажирів автомобільним транспортом загального користування;
- надання послуг з внутрішніх перевезень вантажів автомобільним транспортом загального користування;
- надання послуг з міжнародних перевезень пасажирів автомобільним транспортом загального користування;
- надання послуг з міжнародних перевезень вантажів автомобільним транспортом загального користування.

Наказом встановлюються відповідні **кваліфікаційні та інші вимоги** до водіїв автомобільних транспортних засобів. Так, водії транспортних засобів, що здійснюють внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів, вантажів, повинні відповідати умовам допуску до керування транспортними засобами, які передбачені Законом України «Про дорожній рух» та «Положенням про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами». Крім того, такі особи допускаються до керування транспортними засобами за наявності: національного або міжнародного посвідчення на право керування автомобільними

транспортними засобами відповідної категорії; довідки про проходження обов'язкового медичного огляду та свідоцтва, що підтверджує закінчення водіями спеціальних курсів водіїв, допущених до перевезення небезпечних вантажів у разі використання спеціального рухомого складу.

Автомобільні транспортні засоби, які використовуються для внутрішніх і міжнародних перевезень пасажирів і вантажів, повинні бути зареєстровані згідно з **«Правилами державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок»**, і мати:

- свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, видане органами Державтоінспекції;
- талон про проходження державного технічного огляду;
- тимчасовий реєстраційний талон, виданий підрозділами ДАІ, якщо транспортний засіб переданий його власником у встановленому порядку в користування і/або розпорядження ним іншій фізичній або юридичній особі.

Крім того, технічний стан автотransпортних засобів повинен відповідати вимогам, що пред'являються чинними нормативно-правовими актами України та міжнародними актам: («Порядок і умови організації перевезень пасажирів та багажу автомобільним транспортом», «Конвенція про дорожній рух 1968 року та ін.).

Порядок ліцензування транспортної діяльності морського і річкового транспорту регулюється спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Міністерства транспорту України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів річковим та морським транспортом здійснює Державний департамент морського і річкового транспорту (Укрморрічф лот).

У межах господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів річковим, морським транспортом підлягають ліцензуванню такі види послуг:

- надання послуг з перевезення пасажирів морським, річковим (змішаного плавання) транспортом;
- надання послуг з перевезення вантажів морським, річковим (змішаного плавання) транспортом;
- надання послуг з перевезення пасажирів морським

транспортом;

— надання послуг з перевезення вантажів морським транспортном;

— надання послуг з перевезення пасажирів річковим транспортном;

— надання послуг з перевезення вантажів річковим транспортном;

— надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів маломірними суднами;

— надання маневрових та буксирувальних послуг.

Законодавством ставляться як організаційні, так і кваліфікаційні та технологічні вимоги, яких мають дотримуватися суб'єкти господарювання при здійсненні певних видів робіт.

Перш за все **організаційні вимоги** стосуються того, що судна повинні бути зареєстровані відповідно до КТМ України та «Порядку ведення Державного суднового реєстру України і Суднової книги України». Організація роботи суб'єкта господарювання щодо забезпечення судноплавства має відповідати вимогам чинного законодавства України, включаючи її міжнародні зобов'язання, а саме щодо охорони людського життя на морі, запобігання забруднення моря, запобігання зіткненню суден, про пошук і рятування на морі тощо. Гарантуванням такого забезпечення є документи, що підтверджують види обов'язкового страхування, передбачені Законом України „Про страхування”, а саме:

— відповідальності морського перевізника щодо відшкодування збитків, завданих пасажиром, багажу, пошти, вантажу, користувачам морського транспорту та третім особам;

— засобів водного транспорту;

— відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів;

— відповідальності морського судновласника.

Експлуатація засобів водного транспорту без наявності договору страхування не допускається. Кваліфікаційні вимоги передбачають, що управління суднами і судновими екіпажами має здійснюватися спеціально призначеними особами, які відповідальні за безпеку судноплавства і запобігання забруднення із суден. Кваліфікація такого фахівця повинна відповідати вимогам чинного законодавства України, включаючи її міжнародні зобов'язання, такі вимоги встановлені Кодексом торговельного мореплавства України, «Міжнародним

кодексом з управління та безпечною експлуатацією суден та попередженням забруднення”, „ Міжнародною конвенцією про підготовку і дипломування моряків та несення вахти». Цими, а також іншими нормативними актами передбачається допуск капітанів та інших членів екіпажу, які мають відповідний вік, кваліфікацію та здоров'я.

Зміст *технологічних вимог* зводиться до відповідності суден, що експлуатуються, вимогам безпеки судноплавства, наявності судових документів, а також забезпечення суден обладнанням, приміщеннями і умовами мешкання екіпажу відповідно до КТМ України, «Конвенції Міжнародної організації праці № 147 про мінімальні норми на торговельних суднах» та інших нормативно-правових актів.

Особливий порядок видачі дозволів на здійснення перевезень передбачений для повітряного транспорту. Наказом Міністерства транспорту України „ **Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів, вантажів повітряним транспортом**” визначено орган ліцензування в галузі повітряного транспорту — Державний департамент авіаційного транспорту. Однак Указом Президента України від 15 липня 2004 р. Державний департамент авіаційного транспорту України було ліквідовано, а його повноваження передані Державній службі України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації. Відповідно до ч. 4 п. 4 «**Положення про Державну службу України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації**» на Державіаслужбу покладені повноваження з видачі ліцензій на провадження авіаційної діяльності.

Ліцензії видаються на здійснення господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів та вантажів повітряним транспортом, а саме:

—*надання послуг з перевезення пасажирів повітряним транспортом (виконання регулярних та/або чартерних перевезень);*

—*надання послуг з перевезення вантажів повітряним транспортом (виконання регулярних та/або чартерних перевезень).*

Суб'єкт господарювання, який здійснює будь-які із зазначених видів послуг, має дотримуватися певних вимог, визначених чинним законодавством України. Так, він повинен відповідати

кваліфікаційним вимогам, які ставляться «Правилами сертифікації експлуатантів» (законодавством визначається, що експлуатантом визнається особа, організація або підприємство, що експлуатують повітряні судна або пропонують свої послуги в галузі авіаційних перевезень і робіт); мати «Програму з підготовки персоналу», «Керівництво з виконання польотів», «Керівництво з регулювання технічного обслуговування», погоджені з Державіаслужбою і затверджені керівником експлуатанта.

Суб'єкт господарювання повинен мати служби, що укомплектовані згідно зі штатним розкладом фахівцями спеціальної підготовки, необхідної для здійснення технологічних процесів виробничої діяльності в галузі льотної, технічної експлуатації, авіаційних робіт і повітряних перевезень, відповідно до встановлених у цивільній авіації вимог.

Крім того, суб'єкт господарювання повинен дотримуватися виконання «Керівництва з виконання польотів», «Керівництва з регулювання технічного обслуговування», «Програми забезпечення безпеки польотів», «Програми з підготовки персоналу», «Програми з авіаційної безпеки».

Відповідно до **Закону України „Про залізничний транспорт”** залізниці та інше майно, яке забезпечує процес перевезення, залишається у державній власності. Ліцензування у сфері залізничного транспорту здійснюється відповідно до спільного наказу Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Міністерства транспорту України **«Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності щодо надання послуг з перевезення пасажирів, вантажів залізничним транспортом»** з урахуванням законодавства України про природні монополії. Цим наказом встановлюються відповідні кваліфікаційні вимоги щодо персоналу суб'єкта господарювання, який здійснює діяльність в галузі надання послуг залізничним транспортом; організаційні вимоги щодо дотримання безпеки руху, страхування відповідальності; технологічні вимоги щодо наявності відповідної документації, пов'язаної із перевезенням пасажирів і вантажів залізничним, транспортом та інші вимоги.

Отже, в Україні в цілому сформована система ліцензування в транспортному комплексі, яка відповідає вимогам допуску на ринок транспортних послуг кваліфікованих перевізників, технічно придатних транспортних засобів і захисту інтересів споживачів

транспортних послуг. Система дає змогу здійснювати державне регулювання діяльності на всіх видах транспорту та здійснює вплив на підвищення рівня профілактичної роботи щодо попередження транспортних пригод.

Список використаної літератури

1. Про транспорт [Текст] : закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. - № 51. - 446 с.
2. Про залізничний транспорт [Текст] : закон України від 04 липня 1996 р. № 273/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - № 40. – 183 с.
3. Про перевезення небезпечних вантажів [Текст] : закон України від 06 квітня 2000 р. № 1644-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. - № 28. – 222 с.
4. Про транзит вантажів [Текст] : закон України від // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №51.
5. Цивільний кодекс України [Текст] : Офіц. текст [прийнят. Верховною Радою України від 16.01.2003 р. № 435-IV]. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003. - №№ 40-44. - 356 с.
6. Господарський кодекс України [Текст] : Офіц. текст [прийнят. Верховною Радою України від 16.01.2003 р. № 436-IV] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. – 144 с.
7. Демський Е.Ф. Транспортне право України [Текст] : Навч. посіб./ Е.Ф. Демський і ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
8. Правила перевезень вантажів залізничним транспортом України [Текст] : офіційне видання : затв. наказом Мінтрансу України від 09.12.2002. - К. : ТОВ “Видавничий дім ”САМ”, 2004. - Ч. 1. - 432 с. - ISBN 966-8714-02-4.
9. Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України [Текст] : наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 груд. 2006 р. № 1196 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 26. – 51 с.
10. Про трубопровідний транспорт [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №29. – 11 с.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми боротьби з правопорушеннями на транспорті на 2004—2006 роки» від 26.12.2003 р. № 2029.
12. Транспортне право України: Навч. посіб. / Демський Е. Ф., Гіжевський В. К., Демський С. Е., Мілошевич А. В.; За заг. ред. В. К. Гіжевського, Е. Ф. Демського — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 99—153.
13. Гіжевський В. К., Мілашевич А. В. Правове регулювання транспортною системою України. — К., 2000.
14. Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1 червня 2000 р. // УК. – 2000. – № 139
15. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 15.05.2003 р.